

*Egidijus Motieka, Nortautas Statkus, Jonas Daniliauskas**
Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Globali geopolitinė raida ir Lietuvos užsienio politikos galimybės

Pokyčiai JAV geostrategijoje, atsiskleidę po 2001 m. rugsėjo 11-osios įvykių, paskatino kitų svarbiausių geopolitinių veikėjų geopolitinių kodų reformavimo ir adaptavimo procesą, t. y. Europos Sąjungos (ES) didžiosios valstybės, Rusija ir Kinija privalėjo arba prisitaikyti prie pakitusios JAV geostrategijos, arba, siekdamas ją neutralizuoti, projektuoti ir įgyvendinti alternatyvias geopolitines kombinacijas. Pagrindinių geopolitinių subjektų geopolitinių kodų kaita (ir įvairios jų alternatyvos) lėmė esmines XXI a. pradžios globalios geopolitinės raidos tendencijas. Lietuvos užsienio politikos galimybės tiesiogiai priklauso nuo globalios geopolitinės situacijos pokyčių, todėl, siekiant identifikuoti Lietuvos geopolitinio kodo, kartu ir šalies užsienio politikos, transformavimo galimybes, būtina įvertinti svarbiausių geopolitinių subjektų veikimo scenarijus globalioje geopolitinėje aplinkoje. Globalios geopolitinės raidos analizė ir Lietuvos užsienio politikos galimybių nustatymas remiasi tiek statišku, tiek dinamišku požiūriu. Pirmiausia šioje studijoje identifikuojami JAV, Rusijos, ES didžiųjų valstybių ir Kinijos interesai globalioje geopolitinėje aplinkoje. Tai sudaro sąlygas nustatyti galimą Lietuvos vietą didžiųjų valstybių geostrateginiuose planuose – tai statiškoji analizės dalis. Antra, remiantis „strateginio pasirinkimo“ modelio principais, pateikiamos svarbiausių geopolitinių veikėjų geostrateginės alternatyvos, kurios priklauso nuo šių subjektų tarpusavio sąveikos pokyčių. Šios sąveikos modeliai leidžia identifikuoti galimus globalius geopolitinius scenarijus ir įvertinti eventuales Lietuvos geopolitinius vaidmenis kintančioje geopolitinėje erdvėje – tai dinamiškoji analizės dalis.

Išvadas

Lietuvos tarptautinę aplinką formuoja trijų stambiausių geopolitinių veikėjų – JAV, Rusijos ir didžiųjų ES valstybių santykiai. Tai lemia jos geopolitinę padėtį. Lietuvos galimybės siekti savo užsienio politikos vizijos ir įgyvendinti specifines tarptautinės politikos funkcijas labiausiai priklauso nuo to, kiek dėmesio ir kokią vietą geostrateginiuose planuose Lietuvai numato skirti šie geopolitiniai veikėjai.

XX amžiuje ir bent jau numatomoje ateityje visos tarptautinės sistemos transformacijos galimybes bei globalios geopolitinės sanklodos pobūdį lems, kaip jau susiklostė istoriškai, JAV, Europos, Rusijos ir Kinijos santykiai. Rusijos sustiprėjimo ir JAV dominavimo pasaulyje galimybės priklauso nuo Europos – vienos pagrindinių geopolitinių interesų susidūrimo zonų – situacijos ir pozicijos (kieno įtakos zonoje Europos valstybės atsidsurs ar kieno pusę parems), taip pat Kinijos globaliosios politikos.

* *Doc. dr. Egidijus Motieka* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas; *dr. Nortautas Statkus* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas; *Jonas Daniliauskas* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas. Adresas: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, tel. 8-5-2514130

Europoje Prancūzija, Vokietija ir Jungtinė Karalystė yra regioninės galios. Jos jau Šaltojo karo metais pamažu prarado visiškai savarankiškų geopolitinių veikėjų statusą. Dabar jos turi spręsti pasirinkimo dilemą: arba galutinai tapti JAV geopolitinėmis sąjungininkėmis, arba mobilizuojant savo turimus pajėgumus per bendras ES saugumo ir gynybos institucijas sukurti federacinę ES bei paversti ją globalaus masto geopolitiniu veikėju.

1. Globalių geopolitinių veikėjų interesai Eurazijoje

Globali geopolitinė raida yra geopolitinių subjektų strateginių pasirinkimų (strategijų įgyvendinimo) nulemta tarpusavio sąveika, kurios padariniai – jų galios sklaidos erdvėje variacijos^{**}. Straipsnio autoriai, analizuodami geopolitinius procesus, remiasi tarptautinių santykių srityje egzistuojančiu „strateginio pasirinkimo“ požiūriu. Jis yra viena iš „racionalaus pasirinkimo“ paradigmos teorinių priėgų. Strateginio pasirinkimo požiūrio šalininkai daro prielaidą, kad veikėjai (šiuo atveju geopolitiniai subjektai) turi tam tikrus tikslus (interesus), juos skirsto pagal prioritetus ir siekia įgyvendinti geriausiomis, veikėjų supratimu, priemonėmis (kitais tariant, veikėjai kuria strategijas savo tikslams pasiekti). Veikėjams įgyvendinant strategijas sukurama sąveika, kai veikėjo galimybės pasiekti savo tikslus priklauso nuo kitų sistemos subjektų strateginių pasirinkimų (subjekto aplinkos)¹.

Tiriant geopolitinių veikėjų interesus būtina skirti du dėmenis – *objektyvųjį* ir *subjektyvųjį*. Įmanoma nustatyti optimalias valstybės (ar kito veikėjo) gyvavimo sąlygas ir aplinkybes (objektyvius interesus), sukurti atitinkančias tikrovę strategijas, kurios išlaikytų arba sudarytų pageidautinas sąlygas ir neleistų kilti naujoms grėsmėms. Tačiau tikrovėje valstybių (ar kitų veikėjų) interesų samprata priklauso nuo vidaus politinių ir ekonominių jėgų sanklodos, taip pat ir nuo to, kaip išivaizduojami ir apibrėžiami kitų subjektų interesai bei keliamos grėsmės (subjektyvūs interesai). Žinoma, tai nereiškia, kad geopolitinių subjektų interesai (ir geopolitiniai kodai) yra visiškai subjektyvūs socialiniai konstruktai. Veikėjų interesai yra *intersubjektyvus socialinis konstruktas*, kuris formuojasi ir formuojamas sąveikaujant kelioms politinėms koalicijoms valstybės (ar kito tarptautinės sistemos veikėjo) viduje ir pačioms valstybėms (kitiems veikėjams) tarpusavyje. Konkrečių veikėjų interesų formuluotę lemia vidaus interesų grupių koalicijų galios santykiai, koalicijų derybos, tarptautinė aplinka bei valstybės padėtis globalioje geopolitinės sistemos struktūroje².

^{**} Geopolitinis procesas – galios erdvėje, teritorijos kontrolės (tiesioginės ar netiesioginės) didėjimas ar mažėjimas. Valstybės geopolitinės padėties pokytis – valstybės galios pokytis geopolitiniuose regionuose ar (ir) geopolitinių subjektų atžvilgiu – apibūdinamas schema: išsivadavimas iš svetimos įtakos, įtakos plėtimas, kontrolės stiprinimas, įtakos sferų pasidalijimas, įtakos sumažėjimas, jos praradimas ir patekimas į priklausomybę. Geopolitinis procesas yra ir objektyvus, ir intersubjektyvus reiškinys. Žr.: Statkus N., Motieka E., „Globalios ir Baltijos valstybių geopolitinės situacijos pokyčiai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2004, p. 9–53.

¹ Lake D. A., Powell R., „International Relations: A Strategic-Choice“, in Lake D. A., Powell R., eds., *Strategic Choice and International Relations*, New Jersey: Princeton University Press, 1999, p. 3–38.

² Statkus N., Motieka E., Laurinavičius Č., *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 65–66.

Pagal svarbą geopolitinių subjektų interesai skirstomi į gyvybinius, pirminius ir antrinius. Šį skirstymą politiniai veikėjai įtvirtina partijų, vyriausybių programose, strategijose. Pagal sklaidą erdvėje interesai yra vietiniai (lokaliniai), regioniniai arba visuotiniai (globaliniai). Pagal laiko sklaidą geopolitinių subjektų interesus galima skirstyti į bendruosius (nekinančius), (geo)strateginius (palyginti stabilius, nedaug kintančius), ilgalaikius ir trumpalaikius³.

1.1. JAV interesai

JAV yra tarptautinės sistemos hegemonas⁴, supervalstybė, dominuojanti jūrinėje geostrateginėje zonoje, kosmose ir kibernetinėje erdvėje. Geoekonominiu požiūriu Amerikos ūkis yra vienas iš pajėgiausių tarp branduolio zonos ekonomikų⁵.

JAV fundamentalus geostrateginis interesas Eurazijoje yra politinis Eurazijos susiskaldymas⁶. JAV geostrategiškai ypač svarbu kontroliuoti Eurazijos pakrantes (priežemyninę, vadinamąją *diskontinentinę*, geostrateginę zoną), kad joks potencialus priešininkas negalėtų sutrukdyti JAV karinėms pajėgoms dominuoti vandenynuose. JAV valdant žemyninę geostrateginę zoną (taip pat dominuojant ore ir kosmose), žemyninės valstybės, neturinčios išėjimo prie vandenynų, niekada negalės mesti iššūkio JAV globaliam viešpatavimui pasaulio vandenyse (ir, suprantama, pačių JAV teritorijos saugumui)^{*}.

Tai, žinoma, yra minimalūs geostrateginiai JAV interesai. Šiandieninė tarptautinė tvarka labai priklauso nuo JAV. Globalus dabartinės tarptautinės sistemos stabilumas ir jos vienpolės struktūros išlaikymas taip pat yra ilgalaikis JAV interesas. Geopolitinio Eurazijos pliuralizmo nepakanka visuotiniam stabilumui garantuoti, todėl JAV siekia įtvirtinti savo, kaip pasaulinio hegemono, statusą.

1.2. Rusijos interesai

Pasibaigus šaltajam karui Rusija prarado supervalstybės statusą ir tapo viena didžiųjų regioninių valstybių. Nedaug trūksta, kad ji nusiristų į geoekonominę periferiją. Tačiau Rusija iš esmės kontroliuoja vieną iš trijų pasaulio geostrateginių zonų – Eurazijos žemyninę (vadinamąją *kontinentinę*) geostrateginę zoną (angl. *heartland*).

³ *Ten pat*, p. 68–69.

⁴ Ikenberry J. G., ed., *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*, Ithaca: Cornell University Press, 2002; Ferguson N., *Colossus: The Price of America's Empire*, New York: The Penguin Press, 2004.

⁵ JAV dalis pasaulinėje gamyboje sudaro 31 proc., tai yra tiek pat kiek Japonijos, Vokietijos, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos kartu sudėjus, žr.: Nye J., *The new Rome meets new barbarians*, *The Economist*, 2002 m. kovo 23 d..

⁶ Brzezinski Z., *Vėlikąja šachmatnaja doska*, Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 1999, p. 52–54.

* Dauguma JAV karių bazių yra dislokuotos būtent priežemyninėje geostrateginėje zonoje (17 000 JAV karių dislokuota Europoje, 101 000 – Rytų Azijoje ir Ramiajame vandenyne, 30 000 – Šiaurės Afrikoje ir Artimuosiuose Rytuose (iki Irako karo), 5 400 – kitose Šiaurės ir Pietų Amerikos šalyse, 160 – buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje. JAV yra sudariusi kolektyvinės (abipusės) gynybos sutartis ne tik su 18 NATO šalių, bet ir su Naująja Zelandija, Australija, Filipinais, Japonija, Pietų Korėja, mažiau įpareigojančias gynybinio bendradarbiavimo sutartis – su dauguma Centrinės ir Pietų Amerikos šalių, žr.: Paulauskas K., *JAV gynybos pramonės raida ir poveikis santykiams su Europa*, Vilnius: LR krašto apsaugos ministerija, 2004, p. 47.

Rusijos, kaip žemyninės valstybės, geostrateginiai interesai yra visiškai priešingi jūrinių valstybių interesams. Ji siekia kontroliuoti visus Eurazijos žemyno išteklius ir pakrantes, bando sukurti jūrinių valstybių galią atitinkančias jūrų, oro bei kosmines pajėgas bei išlaikyti konvencinį sausumos pajėgų efektyvumą.

Geoekonomiškai būdama vis dar pusiau periferijos valstybė, Rusija šioje srityje kelia svarbiausią ir artimiausią tikslą – išvengti nuosmukio, periferijos likimo, ir ilgainiui tapti pasaulio geoekonominio *branduolio* zonos dalimi. Ji stengiasi sutelkti žmones, turimus gamtinius išteklius, tobulinti technologijas, kad padarytų savo gamybą produktyvesnę ir kokybiškesnę. Todėl Rusijos valdžia yra suinteresuota politine, administracine ir ekonomine centralizacija, kuri padėtų garantuoti „modernizacijos“ („perėjimo“) politikos sėkmę.

Vienas iš pagrindinių Rusijos geostrateginių interesų būtų tiesiogiai ar netiesiogiai kontroliuoti Eurazijos pakrantes, nes tai garantuotų Eurazijos „šerdyje“ esančios Rusijos saugumą. Tam tikslui Rusijai reiktų išstumti JAV iš Eurazijos, tačiau suprasdama tokio siekio įgyvendinimo sunkumus (net ir tolimoje ateityje), ji turėtų kurti tarptautinės politikos kombinacijas, kurios ilgainiui padėtų sumažinti JAV įtaką Europoje ir likusioje priežemyninės zonos dalyje. Taip Rusija tikisi atgauti supervalstybės statusą. Per vidutinės trukmės laikotarpį Rusija siekia susigrąžinti savo įtaką buvusios SSRS teritorijoje esančioms valstybėms (taip pat ir Baltijos). Rusijai svarbu politiškai, ekonomiškai ir karinėje srityje reintegruoti NVS valstybes, tačiau artimiausiu metu ji turi bent jau sustabdyti JAV įtakos sklaidą buvusios SSRS teritorijoje (Moldovoje, Ukrainoje, Pietų Kaukaze) ir sustiprinti savo pozicijas efektyviai panaudodama išteklius geopolitiniams tikslams.

1.3. ES didžiųjų valstybių interesai

Beveik visos Europos Sąjungą sudarančios valstybės narės (išskyrus Jungtinę Karalystę ir Airiją) priklauso priežemyninei geostrateginei zonai. Visos jos yra pasaulio geoekonominės branduolio zonos dalis.

Šiuo metu negalima ES apibūdinti kaip vieno geopolitinio subjekto, turinčio bendrų interesų ir bendrą geopolitinę strategiją. ES bendrieji ekonominiai, saugumo ir užsienio politikos interesai yra atskirų ES valstybių narių sutampančių geopolitinių interesų projekcija. Kitaip tariant, ES interesai ir grėsmių percepcija yra valstybių narių interesų ir grėsmių sampratos išvestinė. Iš esmės ES bendrąją saugumo ir užsienio politiką lemia didžiosios valstybės (ypač reikšminga Vokietijos pozicija). Tiek, kiek susitaria šios valstybės, egzistuoja ir bendra ES politika. Jei sprendžiant kai kurias problemas stinga sutarimo, bendroji politika tokiose srityse yra paralyžiuota.

ES, visų pirma kaip ekonominio darinio, interesai, yra, matyt, aiškiausiai apibrėžiami. Vakarų Europos žemyninės valstybės, priklausančios geoekonominei branduolio zonai, suinteresuotos išlaikyti savo gerovę ir statusą, kitaip tariant, nelygiaverčius mainus su pusiau periferija ir periferija. Tai Europai gali garantuoti laisvas priėjimas prie ją supančių pusiau periferijos ir periferijos valstybių rinkų, stabilus gamtinių žaliavų tiekimas, technologijų, prekybos kelių ir išteklių tiekimo apsauga bei pusiau periferijos konkurentų gamybos žlugdymas.

Tačiau didžiųjų ES valstybių geostrateginiai ir ilgalaikiai interesai gana smarkiai skiriasi. Didžioji **Jungtinės Karalystės** (toliau – JK) teritorijos dalis – Britanijos

ir Airijos salos. Tai lėmė ir lemia JK jūrinę (arba talasokratinę) civilizaciją ir jūrinės valstybės galią. Viena vertus, tai natūraliai pagimdė nuostatą, kad Jungtinės Karalystės saugumo pagrindas yra viešpatavimas jūrose – stiprus laivynas, svarbiausiųjų jūrų kelių ir sąsiaurių kontrolė. Antra vertus, Britanijos politinis elitas suvokė, kad šalies saugumą galima garantuoti neleidžiant vienai kuriai nors Europos žemyninei valstybei dominuoti. Taip susiformavo specifinė britaniškoji „puikiosios izoliacijos“ bei pusiausvyros palaikymo („balansavimo“) politika⁷.

JK stengiasi atsverti žemyninių Europos valstybių galią JAV galia, nes esminiai JAV regioniniai interesai Europoje ir JK interesai ES sutampa – nei JAV, nei JK nenori matyti ES kaip susivienijusio geopolitinio subjekto. JAV gali prarasti įtaką šiame regione, o JK – netekti didelės dalies suvereniteto ir tapti subordinuota žemyniniam Vokietijos ir Prancūzijos ES branduoliui. JK gali pritarti ES modeliui, turinčiam kai kuriuos tikrosios konfederacijos atributus, pavyzdžiui, aukščiausias bendras pareigybes – ES vadovų tarybos pirmininko, ES užsienio reikalų ministro postus, bet lygiaverčiais pagrindais integruota saugumo, gynybos, mokesčių bei socialinė politika prieštarauja JK bendriesiems interesams. *Pirmiausia*, jos pažeidžia JK suverenumą, *antra*, ši politika gali būti nepalanki JK ekonomikai ir socialinei sistemai (kurios gerokai skiriasi nuo žemyninės Europos sistemų) ir *galiausiai* tai gali grėsti strateginei sąjungai su JAV. JK priimtinesnė labiau decentralizuota, turinti pakankamai ribotą centrinių institucijų kompetenciją ES⁸.

Vokietija yra tipiška priežemyninės zonos (angl. *rimland*) valstybė, reprezentuojanti šios geopolitinės zonos valstybių pranašumus ir trūkumus. Priežemyninės zonos ypatumai suponuoja ne tik valstybių ir jų visuomenių aktyvumą, bet kartu ir tam tikrą vidaus ir užsienio politikos neapibrėžtumą, kurį lemia galimybės orientotis į jūrinį pasaulį arba į žemyno šerdį, bandyti sudaryti strategines sąjungas su vienos ar kitos geostrateginės zonos valstybėmis.

Dabartiniame Vokietijos geopolitiniame kode vis dar vyrauja elementai, skatinantys Vokietiją „ištirpti“ supranacionalinėse struktūrose, pirmiausia ES (geopolitinis internacionalizmas). Tačiau taip pat ryškėja tendencija keisti „ištirpimo“ kryptį Vokietijos nacionalinių interesų įgyvendinimo per ES institucijas nuostata. Pagrindiniai **Vokietijos interesai**: 1) išlaikyti bendras transatlantines institucijas, 2) galutinai integruoti Rytų Vokietiją, 3) gilinti ES integraciją ir skatinti ES plėtrą į Rytų Europą⁹. Vokietija, kaip didžiausia ir viena iš turtingiausių ES valstybių*, galinti daryti įtaką kitoms valstybėms narėms per centrinės ES institucijas, yra suinteresuota tolesne ES federalizacija¹⁰. Vidutiniu laikotarpiu išvirtinusi centrinėse federacinės ES struktūrose Vokietija, matyt, toliau remtų Rytų Europos ir Turkijos europeizaciją bei eventualią integraciją į ES.

⁷ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 230-231.

⁸ *Ten pat.*

⁹ *Ten pat.*

* Vokietijoje gyvena apie 82 mln. gyventojų. Jos BVP sudaro 35 proc. visos ES jungtinio BVP. Ji tarp ES šalių yra didžiausia eksportuotoja.

Prancūzijos požiūris į Europos Sąjungos bendrąją saugumo ir užsienio politiką visada priklausė nuo Prancūzijos nacionalinių interesų. Tai reiškia, kad ES, viena vertus, turėjo tarnauti Prancūzijai kaip atsvara JAV, kita vertus – riboti konkurencijų Europoje, pirmiausia Vokietijos, galią. Paryžius pasisako už ES federalizacijos proceso plėtrą ir kartu už didžiųjų valstybių vaidmens ES didinimą. Akivaizdu, kad Paryžius ir toliau norėtų ES naudoti kaip savo prestižo didinimo įrankį bei garantą. Prancūzija puoselėja viltis sukurti tokią išsiplėtusios ES struktūrą, kuri leistų ES šalims surasti ir įgyvendinti bendrą poziciją, tačiau tuo pat metu pavienės valstybės itin svarbiais savo klausimais išlaikytų nacionalinių interesų prioritetą¹¹. Tad Prancūzijos proteguojama ES sandara yra labiau konfederacinė nei federacinė, nors Prancūzija gali paremti ir federacinę ES struktūrą, jei tai garantuotų jos ir Vokietijos lygiavertį dominavimą Europoje.

Tad žemyninių Europos valstybių, pirmiausia Vokietijos ir Prancūzijos bei jų sąjungininkių (Belgijos, Liuksemburgo, Austrijos), interesai yra gana panašūs ir daug kur sutampa. Sąlygiškai galima šias valstybes vadinti ES *žemyniniu branduoliu*.¹² Šis branduolys, regis, turi bendrų ilgalaikių interesų JAV, Rusijos ir Kinijos atžvilgiu.

Europa ir JAV yra itin glaudžiai susijusios ekonominiais, bendros gynybos ir kitais socialiniais ryšiais. Jos sudaro vieną geopolitinį supraregioną¹³. JAV ir Europos ekonominė tarpusavio priklausomybė yra abipusė. ES labiausiai yra priklausoma nuo JAV teikiamo „kietojo saugumo“¹⁴. Todėl bet koks staigus šių transatlantinių saitų nutraukimas turėtų neigiamą padarinių ES saugumui ir gyventojų gerovei. Tad, matyt, radikalus transatlantinių santykių keitimas bandant ES sudaryti kontroljansus su Rusija ar Kinija ir taip blokuoti JAV galią nėra žemyninei Europai naudingas¹⁴.

¹⁰ Heffernan M., *The Meaning of Europe: Geography and Geopolitics*, London: Arnold, 1998, p. 129.

¹¹ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 274.

¹² Prancūzija ir Vokietija vadinti žemyninėmis Europos valstybėmis galima sąlygiškai. Šios valstybės priklauso priežemyninei zonai. Tačiau net akademinėje literatūroje, siekiant nustatyti takoskyrą tarp istoriškai susiklosčiusio Didžiosios Britanijos jūriškumo ir Prancūzijos bei Vokietijos politinės orientacijos į Europos žemyną, jos dažnai vadinamos žemyninėmis Europos valstybėmis.

¹³ Statkus N., Motieka E., „Globalios ir Baltijos valstybių geopolitinės situacijos pokyčiai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2004, p. 9–53.

¹⁴ 2003 metais 25 proc. JAV užsienio prekybos apimtys sudarė prekybą su ES šalimis (apie 400 mlrd. JAV dolerių), 50 proc. Amerikos investicijų užsienyje buvo Europoje (apie 800 mlrd. dolerių), 75 proc. užsienio investicijų JAV buvo iš Europos (beveik 1 trln. dolerių). 58 proc. JAV korporacijų turto (vertinamo apie 3 trln. dolerių) yra Europoje, Europos bendrovių turto JAV yra už 3,3 trln. dolerių. Apie 4 mln. europiečių dirba JAV bendrovėse, o apie 4,5 mln. amerikiečių – Europos korporacijose, žr.: Sobel C. M., „The United States and Europe: Regulatory Cooperation and Conversion“, *International Law and Practice Association of the New York State Bar Association*, Amsterdam, October 26, 2003, <http://www.Usemb.nl/102403.htm>, 2004 07 14.

¹⁵ Nors NATO priklausančios Europos valstybės kartu turi 2 137 000 karių, o JAV – 1 367 000, gynybos išlaidos gerokai skiriasi. 2002 metų JAV gynybai skirtas biudžetas buvo apie 350 mlrd. dolerių, o NATO Europos šalių – 139 mlrd. dolerių (du su puse karto mažiau nei JAV). Vienam amerikiečiui kariui 2002 metais teko 256 000 dolerių išlaidų, europiečiui – 60 000 dolerių (keturis kartus mažiau). 2004 metų JAV gynybos biudžetas buvo apie 400 mlrd. dolerių. Tad karinių pajėgumų atotrūkis tarp JAV ir Europos turėtų didėti, žr.: Paulauskas K., *JAV gynybos pramonės raida ir poveikis santykiams su Europa*, LR krašto apsaugos ministerija, 2004, p. 47.

¹⁶ Hunter R. E., „Europe’s Leverage“, *The Washington Quarterly*, 27, 1, 2003, p. 91–110.

Tačiau tai nereiškia, kad ES „žemyninis branduolys“ nėra suinteresuotas plėtoti partnerystės ryšius su Rusija ir Kinija. ES Rusija reikalinga kaip 1) energetikos išteklių tiekėja^{***}; 2) erdvė, per kurią eina svarbūs transporto koridoriai į Rytų, Pietų ir Pietryčių Aziją; 3) projektuojamos Europos bendros gynybinės struktūros partnerė¹⁵.

Apskritai ES žemyninio branduolio valstybės dabar žvelgia į Rusiją kaip į geopolitinę atsvarą JAV artimuoju ir vidutiniu laikotarpiams, o ilguoju laikotarpiu – kaip į strateginę partnerę, jei ji pakankamai europeizuosis¹⁶.

Kinija ES žemyninėms šalims, skirtingai nei Rusija, yra tik taktinė partnerė ribojant JAV galią, tačiau ilgalaikiai Kinijos ir ES žemyninių šalių interesai smarkiai skiriasi. Kinija yra ES geoekonominė ir geoenergetinė konkurentė.

1.4. Kinijos interesai

Kinija, kurios didesnioji teritorijos dalis priklauso priežemyninei geostrateginei zonai (angl. *rimland*), kaip ir Europos žemyninės valstybės, turi panašių geostrateginių interesų – siekia išvengti tiek vadinamųjų žemyninių (angl. *heartland*), tiek jūrinių valstybių dominavimo, sudaryti aljansus arba su pirmosiomis, arba su antrosiomis. Jūrinės zonos valstybės privalo turėti palyginti galingas jūrų, oro bei sausumos pajėgas ir alternatyvius tiekiamų išteklių šaltinius¹⁷.

Tačiau Kinija, kaip ir Rusija, priklauso pasaulio geoekonominės sistemos periferijos zonai. Vis dėlto, skirtingai nuo Rusijos, Kinijos ūkis sparčiai modernizuojasi ir plėtojasi¹⁸. Išliekant dabartiniams Kinijos ekonomikos augimo tempams (7–8 proc. per metus), ji turėtų pasivyti Šiaurės Ameriką ir Europą pagal BVP apimtį apie 2030 metus¹⁹. Tačiau Kinija turi palyginti kuklius savo naftos ir dujų išteklius. Nuo 2000 iki 2020 metų Kinijos naftos poreikiai turėtų išaugti 91 proc. – iki 8,8 mln. barelių per dieną (beveik tiek, kiek dabar eksportuoja Saudo Arabija arba Rusija), o jos dujų poreikis 2020 metais turėtų siekti 9,5 trln. kubinių pėdų (padidėti 631 proc.)²⁰.

*** ES ir Rusija yra labai geoenergetiškai susijusios. Dabar Europos Sąjungos šalys apie trečdali suvartojamų dujų bei penktadali naftos gauna iš Rusijos. Prognozuojama, kad 2030 m. ES importuos jau 70 proc. suvartojamų energijos išteklių. Didžioji dalis energijos išteklių (ypač dujų ir naftos) yra ir bus importuojama iš Rusijos. Net 98 proc. Rusijos dujų ir 81 proc. naftos eksporto sudaro eksportas į Europos rinkas, žr.: Jaffe A. M., Manning R. A., Russia, Energy and the West, *Survival*, 43, 2, 2001, p. 133–152.

¹⁵ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 335.

¹⁶ Emerson M., „The EU-Russia-US Triangle“ *CEPS Policy Brief 52*, Centre for European Policy Studies, June 2004, <http://www.ceps.be>, 2004 10 29.

¹⁷ Statkus N., Motieka E., Laurinavičius Č., *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 69.

¹⁸ Jei Kinijos BVP augimas per metus išliktų 7–8 proc., tai jis turėtų apie 2015 m. viršyti ES ir beveik prilygti JAV BVP, žr.: „The National Intelligence Council“, *Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts*, http://www.cia.gov/nic/NIC_globaltrend2015.html, 2004 10 05; Sutter R., „Why Does China Matter?“, *The Washington Quarterly*, 27, 1, p. 75–89.

¹⁹ Russett B., Stam A., „Russia, NATO, and the Future of U.S.“, *Chinese Relations*, http://www.fas.org/man/nato/ceern/nato-final_vs.htm.

²⁰ Nunn S., Schlesinger J. R., *The Geopolitics of Energy into the 21st Century*, Vol. 3, Center of Strategic and International Studies, 2000, p. 21.

Kinija, kaip ir kai kurios kitos didžiosios valstybės (Rusija, Prancūzija, Vokietija), yra priešiška JAV globaliai hegemonijai ir vienpolei tarptautinės sistemos struktūrai. Ji remia daugiapolio pasaulio viziją. Kinija ateityje nori būti lygiavertė Amerikos partnerė ir vaidinti svarbų vaidmenį sprendžiant globalias problemas²¹. Tačiau Pekinas, įvertindamas dabartinius Kinijos ir JAV galios bei įtakos skirtumus, bendradarbiauja su JAV kaip su vienintele supervalstybe. Artimiausiu metu JAV palankumas Kinijai reikalingas tam, kad užsitikrintų taikią aplinką, užsienio investicijas, energijos išteklių eksportą iš Persijos įlankos JAV kontroliuojamais jūrų keliais, gautų pažangias technologijas – tai, kas yra būtina ekonomikos plėtrai. Nuolatinė ekonomikos plėtra yra esminė Kinijos vidaus socialinio ir politinio stabilumo sąlyga bei regioninės įtakos didėjimo prielaida. Tad pirmiausia Kinija stengiasi sustiprinti savo galią ir sukurti valstybės ekonomikos plėtrai saugią išorės aplinką, kuri garantuotų stabilų investicijų ir technologijų į ją srautą, o tai leistų toliau plėtoti kariuomenės modernizavimo programas.

Nusilpusios Rusijos Kinija neapibrėžia kaip priešininko. Rusiją Kinija labiau linkusi vertinti kaip partnerę, potencialiai galinčią garantuoti stabilų energijos išteklių ir ginkluotės tiekimą. Kinija teigiamai vertina augančią Rusijos rinką kaip ateityje Kinijos prekių eksporto objektą. Taip pat Kinijos strategai mąsto apie Rusiją kaip apie galimą geopolitinę atsvarą JAV²².

Palanki Europos pozicija Kinijai taip pat reikalinga kaip svertas įvairaus pobūdžio derybose su JAV. Kinija yra suinteresuota ES, kaip potencialiai savarankiško geopolitinio veikėjo, galinčio atsverti JAV galią, stiprėjimu. Kita vertus, Europa yra milžiniška rinka Kinijos prekėms, šiuolaikinių technologijų bei investicijų šaltinis bei galima modernios ginkluotės tiekėja²³.

2. Globalių geopolitinių veikėjų Eurazijai taikomos strategijos

Kaip minėta anksčiau, straipsnio autoriai, tirdami galimą globalių geopolitinių veikėjų sąveiką trumpuoju, vidutiniu ir ilguoju laikotarpiais, remiasi „strateginio pasirinkimo“ požiūrio postulatais, teigiančiais, kad veikėjai, siekdami savo interesų (tikslų), numato jų įgyvendinimo būdus bei priemones. Suvienyti veikėjų interesai, jų įgyvendinimo būdai ir priemonės sudaro strategijas, kurios įvertina veikėjų turimus išteklius ir strateginę aplinką – kitų veikėjų preferencijas, tikėtiną elgesį, galios skirtumus ir kt.²⁴

²¹ Liang Q., Xiangsui W., „A Chinese Alternative to US Hegemony“, <http://www.heartland.limesonline.com>, 2004 10 05.

²² Smith M., „A Current Russo-Chinese Relations“, *Working paper F81, Conflict Studies Research Centre*, January 2003, <http://www.csrc.ac.uk>, 2004 04 03.

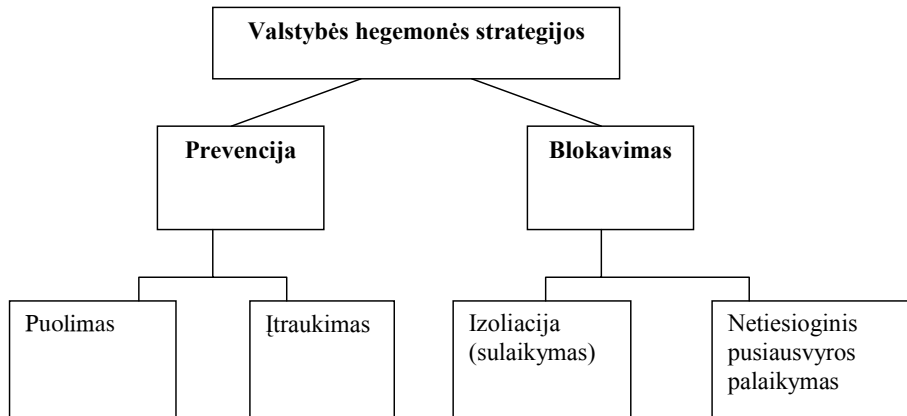
²³ Liang Q., Xiangsui W., (21 išnaša).

²⁴ Frieden J. A., „Actors and Preferences in International Relations“, in Lake D.A., Powell R., eds., *Strategic Choice and International Relations*, New Jersey: Princeton University Press, 1999, p. 39–76.

JAV dabartinėje tarptautinių santykių sistemoje (kurios struktūra yra labiau vienpolė nei daugiapolė) užima hegemono vietą²⁵. Pagal tarptautinių santykių teorijos realizmo paradigmą valstybės hegemonės siekia išlaikyti savo statusą ir pirmauti vienpolėje tarptautinėje sistemoje. Iš esmės hegemonai, siekdami išlaikyti *status quo*, gali pasirinkti dvi strategines pozicijas: 1) **aktyviają – prevenciją**, kad neatsirastų konkurentų revizionistų, arba 2) **pasyviają – konkurentų revizionistų blokavimą**.

Kiekvienas pasirinkimas suponuoja atitinkamas strategijas. Hegemonas gali bandyti stiprėjančius revizionistus *paversti status quo veikėjais*, tenkindamas kai kuriuos svarbius jų interesus, kurdamas *kolektyvinio saugumo sistemas* ir taip tarsi „**įtraukdamas**“ valstybę revizionistę (ar kitus veikėjus) į esamą tarptautinę tvarką, t. y. keisdamas jų intencijas transformuoti egzistuojančią tarptautinių santykių struktūrą. Taip pat revizionistų prevencija gali reikštis agresyviu kvestionuojančių esamą tarptautinę padėtį valstybių ir kitų veikėjų **puolimu** (nuo diplomatinės izoliacijos iki ginkluoto konflikto) siekiant pakeisti revizionistų intencijas ar (ir) galimybes.

Kita vertus, hegemonas savo padėtį gali išlaikyti blokuodamas revizionistų plėtrą. Revizionistus blokuoti (sulaikyti) galima juos apsupant priešiškais kariniais, politiniais, ekonominiais aljansais, kitaip tariant, juos **izoliuojant** ir neigiant jų teritorinės, politinės ir ekonominės ekspansijos galimybes. Tokį pat revizionistų blokavimo efektą hegemonas gali pasiekti skatindamas revizionistų tarpusavio konkurenciją bei priešiškumą (**pusiausvyros palaikymas**). Taip valstybės revizionistės pačios užblokuoja viena kitos įtakos plėtrą²⁶.

1 schema. Valstybės hegemonės strategijos revizionistų atžvilgiu

²⁵ Ikenberry J. G., ed., *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*, Ithaca: Cornell University Press, 2002; Ferguson N., *Colossus: The Price of America's Empire*, New York: The Penguin Press, 2004.

²⁶ Plačiau žr.: Kapstein E. B., Mastanduno M., *Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War*, New York: Columbia University Press, 1999; Brown M. E., et. al., *America's Strategic Choices*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000; Layne Ch., „Offshore Balancing Revisited“, *The Washington Quarterly*, 25, 2, p. 233–248.

Valstybės, reaguodamos į hegemono dominavimą, taip pat turi keletą strategi- nių pasirinkimo variantų. Valstybių reakcija į dominavimą tarptautinėje sistemoje skirstoma į *pasipriešinimo* strategiją ir *bendradarbiavimo* strategiją. Pagrindinė **pasipriešinimo** strategija yra **pusiausvyros palaikymas**, kai kuriamos hegemonui priešiškos koalicijos su kitomis silpnesnėmis valstybėmis siekiant atsverti jo galią ir užkirsti kelią tolesnei ekspansijai. Palaikant pusiausvyrą bandoma atsverti vienos galios koncentraciją jai priešiška galios koncentracija. Kita strategija iš pasipriešinimo strategijų rinkinio yra **buferinės erdvės kūrimas**. Valstybės revizionistės kuria išskirtines funkcines ar (ir) teritorines įtakos sferas (vadinamuosius *buferius*), kuriose bando riboti hegemono įtakos sklaidą. Valstybės revizionistės gali kurti atskirus nepriklausomus regioninės infrastruktūros tinklus, atskiras, sąlygiškai nepriklausomas regionines ekonomines, politines ir karines saugumo struktūras. Pavykus sukurti tokias struktūras, revizionistai gali griebtis pusiausvyros palaikymo arba kitos strategijos – **institucinio sulaikymo**, t. y. imti kurti tarptautines normas, standartus ir institucijas, ribojančias vienašalę hegemono veiklą (pvz.: Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimas, Kioto protokolo inicijavimas). Institucinio sulaikymo strategija yra tartum tarpinė grandis tarp pasipriešinimo ir bendradarbiavimo strategijų grupių, nors institucinio sulaikymo priemonės yra labiau negatyvios, skirtos hegemono galioms apriboti, tačiau kartu jos sudaro prielaidas hegemonui ir kitiems veikėjams – revizionistams (ar jų grupėms) – bendradarbiauti.

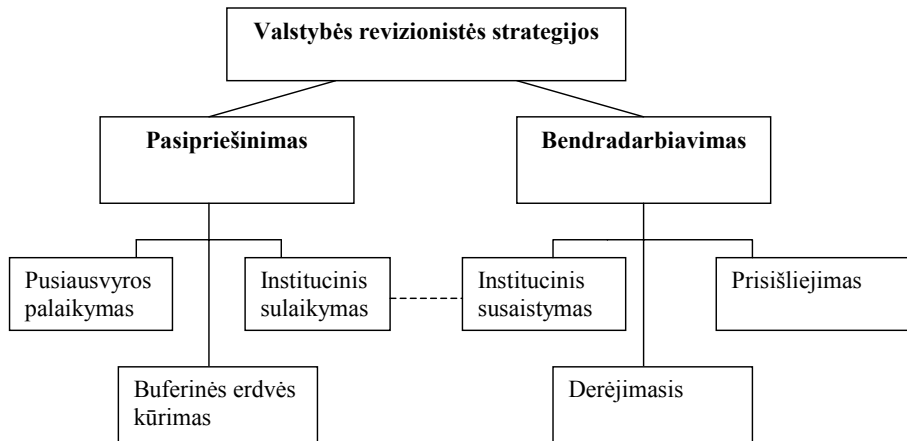
Bendradarbiavimo su hegemonu strategijos yra **institucinis susaistymas, derėjimasis, prisišliejimas** (paklusimas, specialių ryšių užmezgimas, funkcinė specializacija). **Institucinis susaistymas** yra gana panašus į *institucinio sulaikymo* strategiją savo tikslu, kuris yra skatinti hegemono ir revizionistų bendradarbiavimą per steigiamas bendras institucijas ir taip jį įvilinti į institucinių suvaržymų tinklus. Tačiau hegemono galios tramdymo priemonės iš esmės nėra priešiškos valstybei hegemoni, jos yra kuriamos valstybei hegemoni dalyvaujant bei su ja derinamos (pvz., PPO įkūrimas).

Derėjimasis yra įprasta didžiųjų valstybių bendradarbiavimo su hegemonu strategija, kai valstybė bando pakeisti hegemono politiką manipuliudama teigiamų ir neigiamų priemonių rinkiniu – siūlydama įvairias nuolaidas, prizus arba šantažuodama – grasindama nutraukti bendradarbiavimą (neteikti paramos) vienoje ar kitose srityse.

Prisišliejimas yra pagrindinė mažų ir vidutinių valstybių santykių su hegemonu strategija. Elementariausia prisišliejimo forma yra hegemonų pageidavimų, reikalavimų vykdymas. Taip pat veikiama pagal šią strategiją valstybės stengiasi užmegzti nuolatinius specialius ryšius kai kuriose srityse su valstybe hegemonu (tam priskiriami, pvz., geri asmeniniai vadovų santykiai). Specialūs ryšiai dažnai veda funkcinės specializacijos link. Valstybės gali stengtis išskirtinai padėti hegemonui vykdyti kai kurias funkcijas (t. y. vyksta darbo pasidalijimas), jas monopolizuoti ir taip tapti reikšmingos valstybei hegemoni. Hegemonas tada būna priverstas paisyti *prisišliejusios* valstybės gyvybinių interesų. Kartais valstybės derina įvairias strategijas²⁷.

²⁷ Plačiau žr.: Ikenberry G. J., „Strategic Reactions to American Preeminence: Great Power Politics in the Age of Unipolarity“ National Intelligence Council, NIC 2020 Project, http://www.cia.gov/nic/PDF_GIF_2020_Support/2003_11_24_papers/ikenberry_StrategicReactions.pdf, 2004 10 24.

Žinoma, čia išdėstytos strategijos yra tarptautinės politikos abstrakcijos, kurių elementai dažnai persipina ir kartais taikomi vienu ir tuo pačiu metu. Taip pat, taikant konkrečiai užsienio politikai, šias strategijas visada reikia papildyti geopolitiniu dėmeniu, nes realiai planuojant visada kyla konkrečių klausimų, su kuo ir prieš ką sudaryti aljansus, kokiam laikotarpiui, kurią teritoriją būtina ginti, kuri gali būti apleista ar išmainyta. Realios valstybių užsienio politikos strategijos visada yra ir geopolitinės strategijos (arba atvirkščiai).

2 schema. Valstybės revizionistės strategijos hegmono atžvilgiu

2.1. JAV geopolitinė Eurazijai taikoma strategija

Dauguma Amerikos politikų ir strategų sutaria dėl JAV bendrosios (didžiosios) strategijos tikslo – išlaikyti JAV hegemoniją ir vienpolę tarptautinę sistemą. Taip pat sutariama dėl JAV interesų Eurazijoje, kurie yra neleisti susikurti šiame žemyne antiamerikietiškam geopolitiniam blokui. Tačiau JAV strategai, sutardami dėl aktyvios revizionistų prevencijos būtinybės, ginčijasi dėl šių strateginių tikslų konkrečių įgyvendinimo būdų²⁸. Galima išskirti dvi vyraujančias JAV bendrosios (didžiosios) strategijos įgyvendinimo alternatyvas, kurios yra: potencialių revizionistų *puolimas* (pirmavimo, hegemonijos įtvirtinimas) ir potencialių revizionistų *įtraukimas* (globalios kolektyvinio saugumo sistemos sukūrimas per daugiašales saugumo institucijas). Abi strategijos priskirtinos **aktyviosios prevencijos** strategijoms, jas atitinkamai reprezentuoja neokonservatorių ir neoliberalų užsienio politikos for-

²⁸ Rice C., „Promoting the National Interest“, *Foreign Affairs*, 79 (1), 2000, p. 45–62; Nye J., „Redefining the National Interest“, *Foreign Affairs*, 78 (4), 1999, p. 22–23.; The Commission on America’s National Interests, „America’s National Interests“, 2002 m. birželis, http://bcsia.ksg.harvard.edu/BCSIA_content/documents/AmerNatInter.PDF, 2004 10 22.

mavimo grupės JAV užsienio politikos elite (tiek respublikonų, tiek demokratų stovyklose)²⁹. Pasyvaus revizionistų blokavimo ir izoliacionistinės strategijos yra nepopuliarios JAV užsienio politikos elite (ypač po Rusėjo 11-osios teroro akto).

Prezidento G. W. Busho neokonservatorių administracija neabejotinai vykdo puolamąją JAV globalios **hegemonijos įtvirtinimo** ir potencialių revizionistų tramdymo strategiją³⁰. Tiek neokonservatorių, tiek neoliberalų svarbiausių grėsmių JAV interesams Eurazijoje vertinimai sutampa. Pasak vieno iš žymiausių dabarties JAV geopolitikų, priklausančių neoliberalų stovyklai, Z. Brzezinskio, grėsmė ilgalaikiams geostrateginiams JAV interesams kils:

- jei Centrinės Eurazijos valstybės susivienys; jos taps aktyviu priešišku Vakarams geopolitiniu veikėju arba – dar blogiau – išplės savo įtaką Pietų Eurazijoje arba sudarys sąjungą su viena iš didžiųjų Rytų Eurazijos valstybių;
- jei dvi didžiosios Rytų Eurazijos valstybės kažkaip susijungs;
- jei Vakarų Europos sąjungininkai atstums JAV, galiausiai sudarydami aljansą su Centrinės Eurazijos valstybėmis.

Panašiai iš Eurazijos kylančias grėsmes mato ir neokonservatorių strategai – buvęs JAV gynybos sekretoriaus pavaduotojas, dabartinis Pasaulio banko prezidentas P. Wolfowitzas ir buvęs Gynybos politikos tarybos prie Gynybos departamento pirmininkas R. Perle³¹.

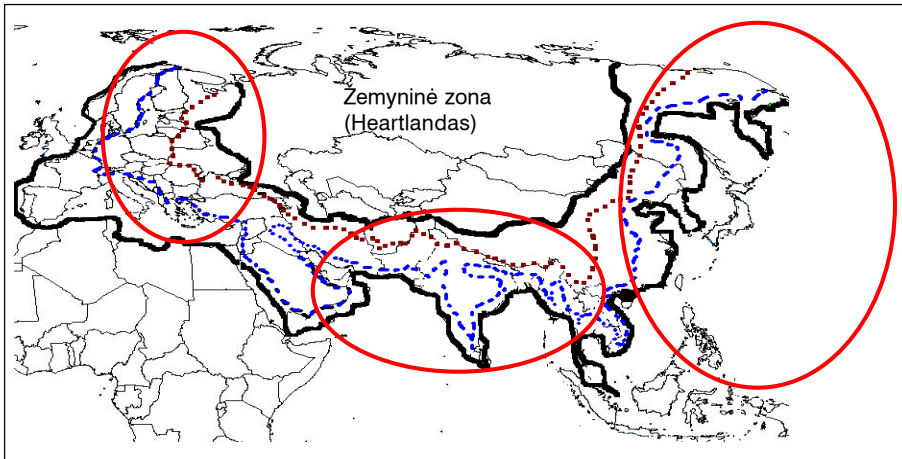
Tad JAV geostrategija Eurazijoje yra vienareikšmė – neleisti valstybėms, potencialioms revizionistėms, ar jų koalicijoms kontroliuoti priežemyninės (angl. *rimland*) geostrateginės zonos, užkirsti kelią aljansams, kurie tai padėtų padaryti, išlaikyti Eurazijoje geopolitinį pluralizmą. Amerikiečiai baiminasi *eurazizmo* – NVS valstybių tiesioginio strateginio pajungimo Rusijai, jos aljanso su Iranu arba Kinija – geopolitikos sėkmės, Kinijos ir Japonijos (galbūt ir ASEAN šalių) sąjungos Rytų Azijoje; Kinijos ir musulmonų šalių aljanso, taip pat *eurokontinentalizmo* – Europos žemyninių valstybių ir Rusijos aljanso³².

²⁹ Posen B. R., „Trans-Atlantic differences: a clash of values or a failure to face reality?“, http://www.theepc.be/challenge/challenge_detail.asp?SEC=challenge&SUBSEC=issue&SUBSUBSEC=&REFID=964, 2002 11 10; Gaddis J. L., „A Grand Strategy“, *Foreign Policy*, Nov-Dec, 2002, http://www.foreignpolicy.com/issue_novdec_2002/gaddis.html, 2002 11 12; Bacevich A.J., „The Irony of American Power“, *First Things*, 81, 1998, p. 19–27, <http://www.firstthings.com>, 2004 08 16.

³⁰ Gaddis J. L., „A Grand Strategy“, *Foreign Policy*, Nov-Dec, 2002, http://www.foreignpolicy.com/issue_novdec_2002/gaddis.html, 2002 11 12.

³¹ Plačiau žr. ištraukas iš 1992 metais Pentagono parengtų „Gynybos planavimo gairių“ (Defence Planning Guidance) projekto, kurio rengimui vadovavo gynybos sekretoriaus pavaduotojas gynybos planavimui P. Wolfowitzas. Projektas pateko į žiniasklaidą ir buvo visuomenės įvertintas kontroversiškai. Tuometinis gynybos sekretorius D. Cheney nurodė iš esmės pertvarkyti šį projektą, tačiau esminės šio dokumento nuostatos pateko į G. W. Busho administracijos 2002 metais parengtą JAV Nacionalinio saugumo strategiją, 1992 „Defence Planning Guidance“ Draft Excerpts, <http://www.emjournal.pwp.blueyonder.co.uk/may03101.html>; taip pat žr.: Perle R., Frum D., *An End to Evil: How to win the War on Terror*, New York: Random House, 2003.

³² Brzezinski Z., *Velikaja šachmatnaja doska*, Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 1999, p. 54.

	— apytikslės pakrančių zonos ribos		— žemyninės (<i>hinterland</i>) srities ribos
	— pakrančių srities ribos		— itin svarbūs JAV interesams Eurazijos regionai

1 žemėlapis. JAV svarbios pakrančių geostrateginės zonos (*rimland*) sritys

Tačiau iš esmės skiriasi neokonservatorių ir neoliberalų siūlomos priemonės, kaip neutralizuoti grėsmes JAV interesams Eurazijoje. **Z. Brzezinskis**, siekdamas užkirsti kelią neigiamiems JAV procesams, suformulavo **aktyvią globalistinę strategiją**, skirtą globaliai JAV vadovaujamai **tarpžemyninei kolektyvinio saugumo sistemai** ilgainiui sukurti, kuri padėtų: 1) užbėgti už akių sąjungininkų sąmokslui (maištui), išlaikant juos priklausomus nuo bendros su JAV saugumo sistemos, 2) užtikrinti savo piliečių ir į JAV įtaką patekusių valstybių saugumą, 3) neleisti politiškai susivienyti priešiškomis JAV valstybėms, 4) paversti potencialiai priešiškas JAV valstybes sąjungininkėmis³³. **Neokonservatorių autorystei priskirtina naujoji JAV nacionalinio saugumo strategija numato paversti JAV globalia hipervalstybe**, kurios hegoniją garantuotų ne lyderystė kolektyvinėje saugumo sistemoje ir valstybių revizionisčių sulaikymas, bet didžiulis **koncentruotos galios skirtumas, prevenciniai smūgiai** potencialiems priešininkams bei radikali Artimųjų ir Vidurio Rytų regiono geopolitinė transformacija.

Anot **neoliberalų**, JAV saugumo garantijos Vokietijai ir Japonijai buvo ir yra vienos svarbiausių JAV ilgalaikės strategijos Eurazijoje elementų. Taip Amerika, garantuodama šių šalių saugumą ir ekonominės plėtros galimybes, „įtraukia“ šias valstybes, potencialias revizionistes, į *status quo* valstybių gretas. W. Clintono administracija kaip tik ir įgyvendino Z. Brzezinskio siūlomą strategiją Eurazijoje. Kertiniuose geostrateginiuose regionuose – Europoje, Rytų Azijoje, Artimuosiuose ir Vidurio Rytuose – stabilumą garantavo regioninė galios pusiausvyra ir regioninės kolektyvinio saugumo sistemos, sulaikančios antiamerikietiško koalicijų susidarymo

³³ *Ten pat*, p. 54–72.

procesą. Europoje stabilumas užtikrinamas per NATO, Rytų Azijoje – per saugumo garantijas Pietų Korėjai, Japonijai ir Taivanui, o Artimųjų ir Vidurio Rytų regione – per paramą Izraeliui, Persijos įlankos arabų valstybėms.

Neoliberalų teigimu, siekdamas ne tik išlaikyti geopolitinį pliuralizmą Eurazijoje, bet ir užkirsti kelią alternatyvių galios centrų priešiškiems aljansams ilguoju laikotarpiu (iki 2035 m.)^{*}, JAV turi projektuoti **tarpžemyninę** saugumo sistemą, kurią iš esmės jos ir kontroliuotų. Ši bendra saugumo sistema (jos dalyvių bendruomenė) numatyta visam Šiaurės pusrutuliu. Pavyzdžiui, anot Z. Brzezinskio, JAV turi tapti civilizuoto pasaulio politine vienytoja, sukurdama „Šiaurės“ tarpžemyninę saugumo sistemą (JAV–ES–Rusija–Japonija). Galiausiai tarpžemyninė liberalių demokratijų sąjunga vadovautų pasauliui, o sąjungos lyderis būtų JAV. Labai svarbu Rusiją padaryti vakarietišką ir patraukti į JAV pusę, nes tai neleistų susiformuoti efektyviai Rusijos ir Kinijos ar Kinijos ir islamo civilizacijų sąjungai³⁴.

Kiti įtakingi JAV politikai ir politologai taip pat svarsto galimybę sudaryti kažką panašaus į buvusią keturšalę Austrijos, Didžiosios Britanijos, Prūsijos ir Rusijos sąjungą, egzistavusią po Vienos kongreso XIX amžiuje. Naują XXI amžiaus pradžios koaliciją sudarytų JAV, ES, Rusija ir Japonija³⁵. Ilgainiui toks aljansas turėtų sudaryti ir Kinijos integracijos į šią tarpžemyninę saugumo struktūrą prielaidas³⁶. Šis tarpžemyninis geopolitinis aljansas, vienijantis globaliąją „Šiaurę“ nuo „Vankuverio iki Vladivostoko“, neutralizuotų Kiniją ir būtų nukreiptas prieš musulmoniskąjį pasaulį bei likusius „Pietus“.

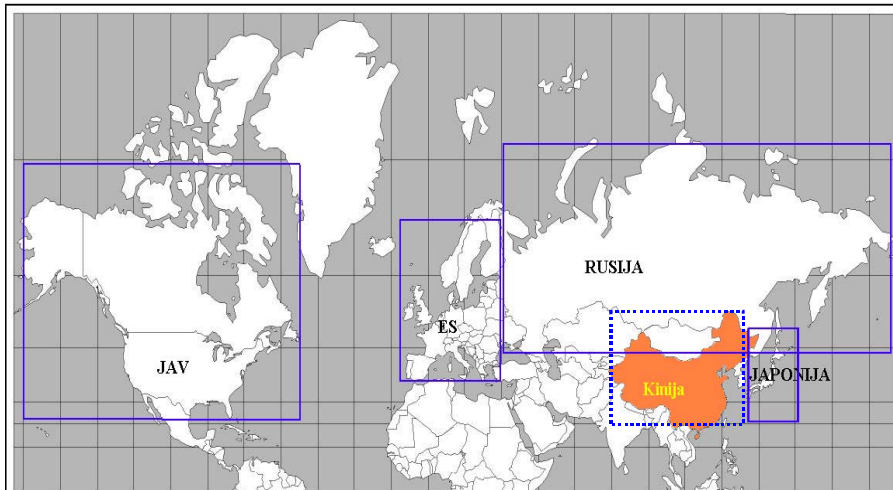
Konkrečios šios sąjungos institucionalizavimo formos gali būti įvairios. Tai galima būtų padaryti pavertus Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizaciją *Eurazijos* saugumo ir bendradarbiavimo organizacija, į kurią būtų priimtos Azijos šalys, nepriklausančios ESBO; galima būtų ateityje plėsti NATO, kuri taptų naujos saugumo sistemos pagrindine atrama. Su šiomis organizacijomis susieta Rusija įgautų daugiau svorio pasaulio politikoje, tačiau kartu būtų labiau kontroliuojama. Europos Sąjungos integracija ir bendrų ginkluotųjų pajėgų stiprinimas turėtų sulėtėti. ES turėtų politiškai likti konfederacija. Tai būtų tarytum pokarinės JAV strategijos, skirtos Vokietijai sutramdyti, savotiškas atkartojimas. Po Antrojo pasaulinio karo Vokietija buvo įtraukta į visas pokarines Vakarų tarptautines institucijas.

* Šioje studijoje ilgasis laikotarpis vertinamas iki 30 metų, t.y. nuo 2005 iki 2035 m., vidutinis – 15 metų, t. y. nuo 2005 iki 2020 m., trumpasis – iki 5 metų, t.y. nuo 2005 iki 2010 m.

³⁴ Šia tema Z. Brzezinskis paskelbė tris straipnius „*The National Interest*“ 2000 m.: „Living with China“ (2000, Spring), „Living with a New Europe“ (2000, Summer) ir „Living with Russia“ (2000, Fall).

³⁵ Kissinger H., „Where we will turn now?“ *The Washington Post*, 2001 11 06; Barber L., „The split among great european powers“, *Financial Times*, 2001 11 06; Allison G., Kaiser K. and S. Karaganov, „The world needs a new security alliance“, *International Herald Tribune*, 2001 11 21.

³⁶ Brzezinski Z., *The Geostrategic Triad. Living with China, Europe and Russia*, Washington: The CSIS Press, 2001, p. 23–24.

 — Potencialios tarpžemyninio aljanso narės

2 žemėlapis. Tarpžemyninis aljansas: JAV, ES, Rusija, Japonija

Neokonservatoriai, skirtingai nuo neoliberalų, nepasitiki kolektyvinio saugumo saitų galimybėmis garantuoti JAV hegemoniją. Neokonservatorių geostrategiją apibūdina keturios sąvokos: 1) *karinis pirmavimas*, 2) *prevencinės operacijos*, 3) *globalus suverenitetas*, 4) *globalus valdymas*. Kaip liudija JAV naujoji Nacionalinė saugumo strategija³⁷, G. W. Busho administracija pasirinko JAV santykinės galios stiprinimą, paremtą naujos kartos technologijų ginklų sistemomis, pramonėje taikomomis nekarinėmis informacinėmis technologijomis, nanotechnologijomis ir biotechnologijomis bei energijos išteklių tiekimo šaltinių ir kelių kontrole. Visa tai amerikiečių karinį pranašumą ir ekonominį potencialą padarytų iš tiesų nepralankiamą³⁸. Pagal neokonservatorių planus JAV turi išlaikyti spartų savo galios augimo tempą ir gerokai padidinti galios atotrūkį nuo kitų šalių ir net regioninių blokų. JAV

³⁷ *The National Security Strategy of the United States of America*, September 2002.

³⁸ Naujoji JAV nacionalinio saugumo strategija yra preventyviai intervencinė. Ja numatoma neutralizuoti grėsmes Amerikai pačioje užuomazgoje – deklaruojama vienašalių JAV preventyvių priemonių (kartu ir karinių smūgių) galimybė. Tokia preventyvi strategija skatina stiprinti šalies žvalgybos tarnybų pajėgumą, karinės doktrinos pokyčius (ypatinga reikšmė teikiama mobiliems kariniams daliniams, galintiems vykdyti karines misijas įvairiuose pasaulio regionuose), institucinę saugumo struktūrų reformą ir diegti pažangias karines technologijas, globaliu mastu kovoti su teroristų organizacijomis (tai būtų CŽV spec. padalinių ir Specialiųjų kariuomenės pajėgų (SPECOM) uždavinys), užkirsti kelią masinio naikinimo ginklo platinimui, neleisti susiformuoti priešišku didžiųjų valstybių aljansui bei iškilti antrai supervalstybei. Plačiau žr.: Statkus N., Motieka E., „Globalios ir Baltijos valstybių geopolitinės situacijos pokyčiai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2004, p. 9–53.

turi tapti tokia galinga, kad nepriklausytų nuo sąjungininkų paramos³⁸, bet galėtų apsaugoti Šiaurės Amerikos teritoriją nuo galimų raketų atakų iš kitų žemynų ar antpuolių nekonvenciniais ginklais, taip pat išlaikyti kosminės erdvės ir vandenynų kontrolę. Tačiau svarbiausia – JAV, kad galėtų dominuoti kaip tikra hegemonė, būtina turi pasiekti kokybinių pokyčių – užsitikrinti globalią politinę įtaką ir nekvestionuojamą tarptautinį prestižą³⁹.

JAV nacionalinio saugumo strategijoje teigiama, kad JAV, siekdama apsaugoti savo nacionalinius interesus, gali imtis ir vienašalių veiksmų, organizuoti efektyvias, turinčias aiškius prioritetus tarptautines koalicijas. Kiekviena valstybė, neokonservatorių strategijos autorių teigimu, yra atsakinga už jos teritorijoje vykstančius procesus, ardančius JAV kuriamą tarptautinę tvarką. Jei kuri nors valstybė nesusidoroja su tarptautiniais išipareigojimais, jos suverenitetą galima pažeisti, kad grėsmės ar grėsmių šaltiniai būtų neutralizuoti⁴⁰. Šią strategiją įgyvendinant eventualiai gali būti įtvirtintas globalus JAV suverenitetas – valstybės išlaiko teisę laisvai administruoti savo teritoriją tol, kol jų veikla (ar pasyvumas) nesikerta su JAV interesais. Tad, norėdamos įgyvendinti šią strategiją, JAV norom nenorom turės sukurti ir nuolatinę globalaus valdymo sistemą. Pavyzdžiui, teroristų organizacijos veikia daugelyje šalių (pvz., manoma, kad „Al-Qaeda“ padaliniai egzistuoja maždaug 60 šalių). Todėl, norėdamos jas sunaikinti, JAV priverstos vykdyti tiek atviras, tiek slaptas operacijas prieš šias organizacijas suverenių valstybių teritorijose, nepaisydamos, sutinka jos su tuo ar nesutinka. Daugelis valstybių remia kovą su tarptautiniu terorizmu ir prisideda prie JAV, tačiau amerikiečiai, norėdami būti tikri, kad valstybės nuoširdžiai bendradarbiauja, turės aktyviau stebėti kitų valstybių institucijas (ypač saugumo ir jėgos struktūras), prirėikus išikišti ir net perimti kontrolę. Toliau vykstanti JAV ginkluotojų pajėgų reforma patvirtina šį teiginį.

Iš esmės Pentagonas patvirtino „permanentinio karo“ doktriną. Stiprinant globaliąją hegemoniją, neokonservatorių manymu, kariniai konfliktai gali kilti bet kurioje Žemės rutulio vietoje ir JAV turi būti pasirengusios gana greitai pasiųsti ten savo „ekspedicines pajėgas“. Kadangi ateities konfliktų židiniai gali būti sunkiau nuspėjami ir išsidėstę pasaulyje tolygiau nei šaltojo karo metais, Pentagonas planuoja kuo daugiau karių gražinti namo (juos išlaikyti JAV teritorijoje yra pigiau). Planuojama didinti JAV dislokavimo tarnybų pajėgumą, t. y. stiprinti oro transportą, strategiškai svarbiose vietose kurti „pirmines“ bazes, kurios prirėikus galėtų būti greitai paverstos tikromis bazėmis dideliame skaičiui karių dislokuoti. Tokių „pirminių“ bazių turėtų būti kuriama ir daugiau strategiškai svarbiose globalių transporto kelių ir komunikacijos kanalų kryžkelėse. Tai reiškia, kad strategines transporto bei komunikacijų sankryžas kontroliuojančių valstybių reikšmė JAV užsienio politikai išaugs⁴¹.

³⁸ 2003 m. viduryje iš viso 21 kovinė brigada iš 33 aktyvių kovinių brigadų buvo už JAV teritorijos ribų (16 buvo Irake, 2 – Afganistane, 2 – Korėjoje, 1 – Balkanuose). Tad kitoms galimoms karinėms operacijoms lieka tik 12 brigadų. Taigi JAV dabar yra būtina sąjungininkų karinė pagalba vykdamas dvi ar daugiau globalių karinių operacijų, žr.: Hutchison K., „Stretched To Thin“, *Washington Times*, 20 August 2003.

³⁹ Barry T., „A Strategy Foretold“, *Foreign Policy In Focus, Policy report*, October, 2002, http://www.fpif.org/papers/foretold_body.html; Pieterse J. N., „Neoliberal Empire“, *Theory, Culture & Society*, 21 (3), 2004, p. 119–140.

⁴⁰ *The National Security Strategy of the United States of America*, September, 2002.

⁴¹ „On imperial overstretch. Can the USA afford to send troops here, there and everywhere?“, *Jane's Foreign Report*, 2748, 7 August, 2003.

Ilgainiui naujos kartos informacinių ir kosminių technologijų (pradėta dislokuoti priešlėktuvinės gynybos sistema, rengiamasi per 25 metus sukurti naujus puoluamuosius ginklus pagal *Falcon* programą⁴¹ – viršgarsinius nepilotuojamus lėktuvus, raketas ir bombas, kurios būtų paleidžiamos iš kosmoso). Ginklų sistemos efektyviai apsaugotų JAV teritoriją ir kartu suteiktų Amerikos ginkluotosioms pajėgoms galimybę vykdyti karines operacijas globaliu mastu be sąjungininkų ir karinių bazių kituose žemynuose⁴².

Tad geostrategiškai neokonservatorių strategijos tikslai labai skiriasi nuo neoliberalų geostrateginių nuostatų. Neokonservatorių hegemonijos įtvirtinimo ir revizionistų žlugdymo strategija visą dėmesį skiria kosminės erdvės užvaldymui bei Šiaurės Amerikos žemyno pavertimui JAV galios „citadele“. Jei ši strategija bus įgyvendinta, Eurazija JAV taps nei daugiau, nei mažiau geostrategiškai svarbi nei kiti žemynai.

Tačiau kol kas neokonservatoriai, panašiai kaip ir neoliberalai, mano, kad Eurazijoje JAV turėtų skirti daugiausia dėmesio priežemyninei geostrateginei zonai. Tačiau, priešingai nei neoliberalai, neokonservatoriai nesirengia kurti čia kolektyvinio saugumo aljansų. Jų strategija – neprilygstamas karinis pranašumas, kuris veiktų kaip potencialių konkurentų atgrasinimo priemonė (kad net nekiltų minčių apie sėkmingą galimybę priešintis amerikiečiams). Jei vis dėlto atgrasinti nepavyktų, JAV galėtų, sukūrusi netiesioginio pusiausvyros palaikymo sistemą, priešinti potencialius konkurentus (ES, Rusija, Kinija) – atskirti ES nuo Rusijos, Kiniją nuo Rusijos ir Artimųjų bei Vidurio Rytų (plėsti savo įtaką šioje „skeveldrų zonoje“) bei palaikyti selektyvios sąjungininkų paieškos taktiką (pvz., su Jungtine Karalyste, Japonija, Australija, galbūt Indija)⁴³. Taip pat JAV turėtų riboti Rusijos ir Kinijos santykinės galios plėtrą.

Neoliberalų teigimu, esminis veiksnys garantuojant tiek minimalius, tiek ilgalaikius JAV interesus Eurazijoje – proamerikietiška suvienyta Europa. Norint, kad egzistuotų tarpžemyninis aljansas, pirmiausia JAV turi išlaikyti ES žemynines valstybes kaip patikimas NATO sąjungininkes, kurios skirtų daugiau išlaidų gynybai, plėtotų savo specializuotus karinius pajėgumus, bet iš esmės liktų priklausomos nuo JAV organizuojamos kolektyvinės euroatlantinės gynybos sistemos. Sąjungininkės Europoje turėtų subordinuoti savo politinius ir ekonominius interesus JAV globalios saugumo politikos tikslams⁴⁴.

JAV svarbu stiprinti euroatlantinę politiką kaip pagrindinę projektuojamo tarpžemyninio aljanso ašį (ir galimą atramą Rusijos ekspansijos atveju, jei šis projektas nepavyktų). ES ir NATO bendradarbiavimo instrumentai turėtų instituciniais saitais susieti Rusiją ir Vakarų ir taip sudaryti galimybes bei paskatas jai prisijungti prie būsimojo tarpžemyninio aljanso⁴⁵.

⁴¹ *Force Application and Launch from the Continental US* – Jėgos panaudojimas ir dislokavimas iš JAV teritorijos.

⁴² The Project for the New American Century, „Rebuilding America’s Defenses. Strategy“, Forces and Resources for A New Century, 2000, <http://www.newamericancentury.org/RebuildingAmericasDefenses.pdf>; Pieterse J. N., „Neoliberal Empire“, *Theory, Culture & Society*, 21 (3), 2004, p. 119–140.

⁴³ Layne Ch., „Offshore Balancing Revisited“, *The Washington Quarterly*, 25, 2, p. 233–248.

⁴⁴ *Ten pat*, p. 41; *The Atlantic Council of the United States*, „Permanent Alliance? NATO’s Prague Summit and Beyond“, Policy paper, April 2001.

⁴⁵ Asmus R. D., Pollack K. M., „The New Transatlantic Project“, Policy Review, October–November 2002, http://www.policyreview.org/OCT02/asmus_print.html, 2002 10 06.

Per trumpąjį ir vidutinį laikotarpį JAV yra suinteresuotos ES gilesne integracija, didesnėmis ES šalių karinėmis išlaidomis, jų sąveika su JAV ginkluotomis pajėgomis, europiečių parama kovos su terorizmu kampanijai, naujų narių sėkminga integracija, tačiau kad būtų išlaikytas jų proamerikietiškas⁴⁶. Naujosios Vidurio ir Rytų Europos ES narės gali, kai kurių Amerikos strategų nuomone, suvaidinti pozityvų vaidmenį kuriant proamerikietišką ES konfederaciją⁴⁷. Iš tiesų JAV yra naudinga tam tikro laipsnio ES centralizacija (ypač užsienio politikos ir gynybos srityse) su sąlyga, kad ji nebus nukreipta prieš Amerikos globalią ir regioninę politiką. Centralizuotos ES diplomatinės tarnybos parama globaliems JAV geopolitiniams projektams, amerikiečių politikai Artimuosiuose Rytuose ar Centrinėje Eurazijoje būtų itin reikalinga. Amerikiečiai taip pat norėtų bendros ir efektyvios ES saugumo ir gynybos politikos, kuri didintų NATO pajėgumą ir galimybes. Proamerikietiškoje konfederacinėje centralizuotoje ES kitiems geopolitiniams veikėjams (Rusijai, Kinijai) būtų sunkiau bandyti vykdyti pusiausvyros palaikymo politiką, tačiau ES konfederacija JAV suteiktų tam tikrą „manevro laisvę“, jei reikalai pakryptų amerikiečiams nenaudinga linkme.

Neokonservatoriai, neteikdami reikšmės ilgalaikiams saugumo aljansams ir siekdami įtvirtinti vienpolę sistemą, gali net bandyti sulaukyti (izoliuoti) žemyninių Europos valstybių, Rusijos ir Kinijos įtakos plėtrą Eurazijoje. Priėmus į NATO Vidurio Europos ir Rytų Pabaltijo valstybes, Rumuniją ir Bulgariją (į kurias planuojama perkelti dalį JAV karių iš Vakarų Europos), pasikeitus Gruzijos, Azerbaidžano geopolitinei orientacijai (į Ameriką), įsitvirtinus amerikiečiams Irake ir Afganistane, dislokavusi karius Kirgizijoje bei Uzbekistane, sustiprinusi JAV ir Indijos strateginę partnerystę, Amerika sukūrė proamerikietišką valstybių juostą (kartu ir savo karinių bazių tinklą). Ši juosta turėtų prilaikyti Rusijos ir Vakarų Europos (galbūt ir Kinijos) geostrateginį suartėjimą, Rusijos įtakos plėtrą už žemyninės zonos (*heartland*) ribų bei Kinijos regioninę ekspansiją⁴⁸. Taip G. W. Busho administracija sukūrė prielaidas, leidžiančias atsverti ES, Rusijos ir Kinijos galią, supriešinti jas tarpusavyje bei atsirasti potencialiai konfrontacijai tarp bet kurių šių geopolitinių veikėjų.

Tiek neokonservatorių, tiek neoliberalų artimiausiu ir vidutiniu laikotarpiais JAV politikos Rusijos atžvilgiu išeities pozicija, galima sakyti, yra tokia – trumpuoju laikotarpiu tiek JAV, tiek Rusija nenori, kad abiejų statusas tarptautinėje arenoje radikalčiai keistųsi. JAV nenori, kad Rusija visiškai pasitrauktų iš NVS, taip pat galimos jos dezintegracijos. Rusijos skilimas į kelis darinius suteiktų galimybę plėstis ES įtakai vakarinėje NVS ir Rusijos dalyje, o Kinija galėtų aktyviau brautis į Rytų Sibirą bei Tolimuosius Rytus. Rusija, nors ir nuolat pasisakanti už multipoliariskumą pasaulio politikoje, iš tikrųjų nepageidautų, kad JAV globali galia ir įtaka staiga sumažėtų, nes tai atvertų kelią ES ir Kinijai tapti alternatyviais galios centrais tarptautinėje sistemoje dar nespėjus sustiprėti Rusijos ekonomikai ir karinei galiai. Greitai sustiprėjusios ES ir Kinija galėtų pakenkti Rusijos interesams NVS supraregione, kuri

⁴⁶ Hunter R. E., „Europe’s Leverage“, *The Washington Quarterly*, 27 (1), 2003, p. 91–110.

⁴⁷ Asmus R., Pranešimas diskusijoje-seminare „Lietuvos vaidmuo regione: JAV požiūris“, VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2004 09 27.

⁴⁸ Pieterse J. N., „Neoliberal Empire“, *Theory, Culture & Society*, 21 (3), 2004, p. 119–140.

Rusija laiko strategiškai svarbiu, taip pat jos Tolimųjų Rytų ir Rytų Sibiro subregionų integracijai. Net Rusijai formaliai išlaikant savo teritorijos suverenitetą, šalies vakarinė ir rytinė dalys galėtų pradėti gravituoti link visiškai skirtingų geopolitinių veikėjų – ES ir Kinijos. Todėl XXI amžiaus pradžioje, ypač po 2001 m. rugsėjo 11 d., atsirado Rusijos ir JAV trumpalaikių interesų konvergencijos prielaidos.

Abi šalys susiduria su tomis pačiomis grėsmėmis (islamiškuoju fundamentizmu) ir turi tą patį potencialų geopolitinį konkurentą – Kiniją⁴⁹. Šalis sieja ir bendri geoekonominiai interesai: Vašingtonui svarbu turėti nepriklausomus nuo musulmoniškų šalių jai tiekiamų strateginių žaliavų šaltinius, o Maskvai atvirumas Vakarams ir ypač bendradarbiavimas su JAV leistų modernizuoti savo ekonomiką. Tad JAV siekia, kad amerikiečių kapitalas būtų išleistas į Rusijos energetikos ir kalnakasybos sektorius, kad didėtų Rusijos dujų ir naftos eksportas į JAV, taip pat bendra Rusijos ūkio priklausomybė nuo energijos išteklių eksporto. Amerikiečiai taip pat remia Rusijos siekį mažinti savo ginkluotąsias pajėgas ir tokią jų reformą, kad šios pajėgos galėtų sąveikauti su NATO šalių kariuomenėmis ir efektyviai veikti, tačiau tik regioniniu lygmeniu⁵⁰. JAV taip pat yra suinteresuotos išlaikyti centralizuotos valstybės struktūrą, kuri galėtų garantuoti Rusijos demokratijos veikimą, ūkio ir ginkluotųjų pajėgų reformas, užsienio investicijų saugumą bei stabilų energijos išteklių tiekimą. Tad JAV domina bendradarbiavimas su Rusija, bet jos nėra suinteresuotos lygiaverte strategine Rusijos ir Amerikos partneryste⁵¹.

Ilgainiui, Rusijai tapus regioninio masto valstybe, JAV strategai planuoja įtraukti ją į kuriamą tarpžemyninę saugumo sistemą, turinčią sulaikyti Kinijos galios sklaidą⁵². Jei Kinijos sulaikymo strategija pavyktų – Kinija suskiltų ar taptų proamerikietiška, – nebeliktų Rusijos vienybės poreikio. Tada JAV galėtų Rusijoje remti dezintegracijos procesus, nes taip būtų galutinai strategiškai užvaldyta Eurazijos žemyninė geostrateginė zona (*heartland*)⁵³.

Ramiojo vandenyno kontrolė, panašiai kaip ir dominavimas Atlanto regione, JAV reikalinga Šiaurės Amerikai apsaugoti (tik šiuo atveju iš Azijos pusės). Didžiausia grėsmė Rytų ir Pietryčių Azijoje bei Ramiajame vandenyne JAV geostateginiams interesams yra regionine dominante tampanti Kinija. Tai supranta tiek neoliberalai, tiek neokonservatoriai. Spartus Kinijos ekonomikos augimas, kariuomenės modernizavimo programos, kosmoso įsisavinimo pajėgų kūrimas (pirmasis Kinijos kosmonauto pilotuojamas laivas pakilo į kosminę erdvę 2003 metų spalio mėnesį) ir jos ekonominės bei politinės įtakos didėjimas ASEAN šalims kelia neri-

⁴⁹ Russett B., Stam A., „Russia, NATO, and the Future of U.S“, Chinese Relations, http://www.fas.org/man/nato/ceern/nato-final_vs.htm.

⁵⁰ *The Atlantic Council of the United States, The Centre for European Reform, and The Institute for the U.S. and Canadian Studies at the Russian Academy of Sciences*, „The Twain Shall Meet: The Prospects for Russia-West Relations“, Policy paper, May 2002, <http://www.cer.org.uk>, 2004 09 14.

⁵¹ Danilov D., „EU-Russia positioning in the changing security field“, <http://www.theepc.be/challenge/topdetail.asp?SEC=documents&SUBSEC=issue&REFID=824>, 2002 06 10.

⁵² Brzezinski Z., *The Geostrategic Triad. Living with China, Europe and Russia*, Washington: The CSIS Press, 2001, p. 68-71; Russett B., Stam A., „Russia, NATO, and the Future of U.S“, *Chinese Relations*, http://www.fas.org/man/nato/ceern/nato-final_vs.htm.

⁵³ Valle del A., „The American strategy in Eurasia and the consequences of the war in Kosovo“, International Institute of strategic studies, <http://www.strategicsinternational.com/enuseurasie.htm>.

mą JAV užsienio politikos elitui⁵⁴. Todėl JAV kuria preventyvių aljansų prieš Kiniją sistemą Rytų Azijoje⁵⁵. JAV plėtoja karinį bendradarbiavimą su Indija⁵⁶, stiprina strateginius santykius su Japonija, Australija⁵⁷, Singapūru⁵⁸. Kiti JAV žingsniai, matyt, turėtų būti Kinijos ekonomikos augimo lėtinimas, jos politinės įtakos blokavimas, vidaus situacijos keitimas skatinant demokratinių idėjų sklaidą.

JAV neoliberalai viliasi, kad per ilgą laikotarpį Kinijos ekonomika privers transformuotis ir šalies politinę sistemą, ją demokratėti. Taip turėtų susidaryti palankios sąlygos įtraukti demokratėjančią Kiniją į planuojamą tarpžemyninę saugumo sistemą. Neokonservatoriai tikisi, kad jei Kinijos demokratėjimo procesas vis dėlto nevyktų, tai turėtų sukelti Kinijos pakrančių turtingų pramonės regionų nepasitenkinimą ir galiausiai destabilizuoti Kinijos vidaus politiką. Tačiau iki to laiko JAV turėtų jau būti pasirengusios ginti savo teritoriją nuo galimų tarpžemyninių Kinijos raketų, kurios galėtų būti paleistos politinės sumaišties metu, atakų⁵⁹.

2.2. Rusijos Eurazijai taikoma strategija

XXI amžiaus pradžios Rusija yra gana nusilpusi ir nebeįėjusi konfrontuoti su didžiosiomis jūrinėmis valstybėmis, pirmiausia su JAV. Rusija, pradusi Vidurio Azijos valstybėms ir Mongolijai turėtą įtaką, vis dėlto iš esmės kontroliuoja Eurazijos žemyninę teritoriją (*heartland*). Taigi nors Rusijos geostrateginė padėtis lieka svarbi, tačiau konkreti geopolitinė – nepavydėtina. Vakaruose su Rusija ribojasi išsiplėtusi ES, kurioje gyvena apie 454 mln. gyventojų ir kurios ekonomika yra apie dešimt kartų galingesnė už Rusijos. Pietuose ją supa musulmonų pasaulio šalys, turinčios apie 300 mln. gyventojų, rytuose – Kinija, kurioje gyvena 1,2 mlrd. gyventojų ir kurios

⁵⁴ Sutter R., „Why Does China Matter?“, *The Washington Quarterly*, 27 (1), 2003, p. 75–89.

⁵⁵ „How Asean can hold its own against China“, *The Straits Times*, <http://straitstimes.asia1.com.sg/home/0,1869,,00.html>.

⁵⁶ Jane's Foreign Report (43 išnaša).

⁵⁷ Blank S., „Toward a New U.S. Strategy in Asia“, <http://www.carlisle.army.mil/ssi/about/2004/feb/feboped.pdf>.

⁵⁸ „The US and Singapore establish new strategic defense and security ties“, *Radio Singapore International*, 22 October, 2003.

⁵⁹ Johnson A. I., „Realism(s) and Chinese Security Policy in the Post-Cold War Period“, in Kapstein E.B., Mastanduno M., *Unipolar politics: Realism and state strategies after the Cold War*, New York: Columbia University Press, 1999, p. 261–318.

* Rusijos gyventojų skaičius sumažėjo nuo 151 mln. 1990 metais iki 145,3 mln. 2002 metais, žr.: Gorenburg D., „The 2002 Russian Census and the Future of the Russian Population“, *PONARS Policy Memo 319, Center for Strategic and International Studies*, http://www.csis.org/ruseura/po-nars/policymemos/pm_0319.pdf, 2004 09 29. JAV Nacionalinės žvalgybos tarybos pateiktose preliminariose prognozėse teigiama, kad 2020 m. Rusijos gyventojų skaičius dėl didelio mirtingumo ir mažo gimstamumo turėtų sumažėti iki 130 mln., žr.: „National Intelligence Council 2020 Project – Scenario: Europe and Russia“, http://www.cia.gov/nic/PDF_GIF_2020_Support/2003_12_08_papers/dec8_eurasia.pdf, 2004 11 04. Rusijos BVP nuo 1991 m. iki 2001 m. sumažėjo 24 procentais ir dabar yra šiek tiek didesnis už Portugalijos (žr.: Shleifer A., Treisman D., „A Normal Country“, *Foreign Affairs*, March/April 2004, <http://www.foreignaffairs.org>). Jos pramonės įrenginiai triskart senesni nei EBPO (angl. OECD) vidutiniškai. Rusijos kariuomenė sumažėjo nuo 4 mln. iki 1,2 mln. karių. Gynybos biudžetas 2004 metais sudarė apie 65,2 mlrd. JAV dolerių (JAV gynybos biudžetas atitinkamai siekė 399 mlrd. dolerių), žr.: Shah A., „High Military Expenditure in Some Places“, <http://www.globalissues.org/Geopolitics/ArmsTrade/Spending.asp>.

ekonomika keturis kartus pajėgesnė už Rusijos⁶⁰. Kita vertus, būtų klaida Rusiją priskirti prie silpnų ir neįtakingų valstybių⁶¹, nes ji turi apie 2 000 kovinių branduolinių galvūčių ir kol kas yra vienintelė pasaulyje valstybė, kuri su JAV dar gali palaikyti „abipusę garantuoto susinaikinimo“ pusiausvyrą.

Dabartinis Rusijos prezidentas V. Putinas ir jo komanda suvokia Rusijos silpnybes ir pranašumus. Jie supranta, kad dabartiniame pasaulyje Rusija gali užsitikrinti daugumą saugią plėtrą bei modernėti tik orientuodamasi į labiausiai išsivysčiusias pasaulio valstybes, kitaip tariant, į Vakarus⁶¹. Rusija nebegali nei priešpriešinti Amerikai savo jėgos, nei kurstyti prieš ją kitas pasaulio valstybes⁶². Todėl ji atsisakė atvirų konfliktų ir net pradėjo bendradarbiauti su JAV kaip su kovojančiųjų su terorizmu koalicijos nare. Rusijai Amerika reikalinga islamiškajam radikalizmui tramdyti bei Kinijos galiai atsverti, ir atvirkščiai, – tokiems pat tikslams Amerikai reikalinga Rusija⁶³.

Artimiausiu metu Rusija, norėdama pradėti įgyvendinti savo geostrateginius interesus, **pirmiausia** turi bent jau atkurti visišką Eurazijos žemyninės zonos (*heartland*) kontrolę (reintegruoti NVS) – sustiprinti pačios Rusijos valstybės centralizaciją, susigrąžinti buvusią įtaką Vidurio Azijos šalims⁶⁴. **Antra**, ji yra suinteresuota garantuoti priežemyninės geostrateginės zonos (*rimland*) žemyninės srities (*hinterland*) vakarinės ir pietinės dalių valstybių (Pietų Kaukazo, vakarinių NVS valstybių) bent jau neutralią poziciją (kaip buferinių valstybių statusą). Tokia trumpojo laikotarpio strategija neišvengiamai Rusiją stumtų į konfliktus su ES dėl „Platesnės Europos“ projekto ir JAV⁶⁵. Tad Rusija ne tik siekia neleisti JAV ir kitoms Vakarų valstybėms ir tarptautinėms organizacijoms, kuriose jos dominuoja, plėsti savo įtakos NVS eu-

⁶⁰ Brzezinski Z., *The Geostrategic Triad. Living with China, Europe and Russia*, Washington: The CSIS Press, 2001, p. 74.

* Rusija užima beveik 10 procentų pasaulio teritorijos, kuri potencialiai galėtų išmaitinti 450 mln. žmonių. Rusijoje glūdi 21 procentas pasaulio naudingųjų iškasenų (įskaitant 45 procentus pasaulio dujų atsargų, 13 procentų naftos, 23 procentus anglies). Rusija turi beveik 1 hektarą ariamos žemės vienam gyventojui (30 procentų daugiau nei JAV), taip pat nemenką mokslinį technologinį potencialą: 37 iš 10 000 Rusijos gyventojų yra mokslininkai arba inžinieriai (tiek pat kiek JAV), žr. Gorenburg D., „The 2002 Russian Census and the Future of the Russian Population“, *PONARS Policy Memo 319, Center for Strategic and International Studies*, http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/pm_0319.pdf. Rusijos ekonomika nuo 1999 metų nuolat sparčiai augo (vidutiniškai po 6,5 procento per metus), infliacija sumažėjo iki 10–12 procentų 2003 metais. Rusijos eksportas viršijo importą ir Centrinio banko atsargos dabar sudaro 64 mlrd. dolerių (žr.: Rumer E. B., Wallander C. A., „Russia: Power in Weakness?“, *The Washington Quarterly*, 27,1, 2003, p. 57–73.).

⁶¹ Kobrinskaya I., „Russia’s Security Agenda vis-a-vis Transatlantic Developments after the War in Iraq“, *PONARS Policy Memo 320, Center for Strategic and International Studies*, http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/pm_0320.pdf.

⁶² Neil MacFarlane S., „Russia, the West and European Security“, *Survival*, vol. 35, no. 3, Autumn 1993.

⁶³ Kobrinskaya I., „Russia’s Security Agenda vis-a-vis Transatlantic Developments after the War in Iraq“, *PONARS Policy Memo 320, Center for Strategic and International Studies*, http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/pm_0320.pdf.

⁶⁴ Sushko O., „The Dark Side of Integration: Ambitions of Domination in Russia’s Backyard“, *The Washington Quarterly*, 27 (2), 2003, p. 119–131.

⁶⁵ Kobrinskaya I., „Russia’s Security Agenda vis-a-vis Transatlantic Developments after the War in Iraq“, *PONARS Policy Memo 320, Center for Strategic and International Studies*, http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/pm_0320.pdf.

ropinėje dalyje (Rytų Europoje), bet ir stiprinti Vidurio Europos ir Baltijos šalių geoekonominę bei geoenergetinę priklausomybę. Jei situacija būtų palanki ir viskas klostytųsi sėkmingai, Rusija stengtųsi paversti kai kurias Vidurio Europos ir Baltijos valstybes savo įtakos agentais transatlantinėse ir ES institucijose pasiremddama ekonomine ir energetine savo įtaka joms ir taip skaldyti ES bei silpninti transatlantinius ryšius, taip pat remti sau naudingus politinius bei ekonominius ES ir NATO sprendimus⁶⁶.

Rusija į NATO, kurioje dominuoja JAV, žiūri kaip į struktūrą, užkertančią kelią jai plėtoti savo galią Europoje ir eventualiai keliančią rimtą grėsmę jos vakariniam ir pietvakariniam pasieniui. Dabar ji laikosi nekonfrontavimo su NATO taktikos, kadangi pagrindines grėsmes sau mato kylant iš Pietų ir iš Rytų. Pastaruoju metu Rusija traktuoja JAV ir NATO kaip taktinį sąjungininką vykdant realią politiką (*realpolitik*)⁶⁷.

Kartu, bendradarbiaudama su NATO, Rusija tikisi sulaukti tam tikros šios organizacijos galios erozijos. Būtent dalyvaudama bendroje su NATO Taryboje pagal vadinamąjį „20 formata“, Rusija tikisi: 1) silpninti JAV ir Europos šalių ryšį, 2) skatinti NATO evoliucionavimo procesą nuo karinio gynybos bloko politinio bloko link, eventualiai tikėdamasi lėtinti arba stabdyti tolesnę NATO plėtrą į Eurazijos gilumą⁶⁸.

Šią Rusijos užsienio politiką galima apibūdinti kaip prisišliejimo prie stipriausios pasaulio valstybės strategiją, tikintis, kad, sudarius aljansą, pavyks sukurti prielaidas Rusijos galiai atkurti buvusios SSRS teritorijoje (sukuriant buferinę erdvę). Tačiau atrodo, kad ši strategija neatnešė jokių realių dividendų Rusijai ir yra bevaisė. Pastarieji keleri metai po 2001 m. rugsėjo 11 d. parodė, kad Rusijos tarptautinės pozicijos ir įtaka NVS valstybėms susilpnėjo (išskyrus jų energetinės priklausomybės nuo Rusijos padidėjimą). JAV ir jos sąjungininkės kontroliuoja didelę dalį Afganistano ir Iraką. Rusijos įmonėms neleista dalyvauti atstatant Iraką, tad jos bendrovių galimybės eksploatuoti Irako naftos telkinius (dėl kurių buvo sudarytos sutartys su S. Husseino vyriausybe) lieka neaiškios. Buvusios SSRS ir Rusijai palankios šalys Artimuosiuose ir Vidurio Rytuose – Iranas, Libija ir Sirija – priverstos bendradarbiauti su amerikiečiais. JAV įtvirtino karines bazes Uzbekistane ir Kirgizijoje; Baltijos valstybės, Slovakija, Rumunija ir Bulgarija prisijungė prie NATO ir kai kuriose iš jų JAV taip pat žada įkurti savo karines bazes⁶⁹. 2003–2004 metais Gruzijoje, Ukrainoje įvyko vadinamosios „spalvotosios revoliucijos“, atvedusios į valdžią proamerikietiškas vyriausybes. Palankesnės JAV tapo Moldova ir Kirgizija.

Gali būti, kad suartėjimo su JAV viražas Rusijos užsienio politikoje buvo nuoseklios, ilgalaikės jos geopolitinės strategijos Eurazijoje etapas. Rusijos bendradarbiavimas su JAV susilpnino transatlantinius saitus ir skatino JAV vienašališkumą bei didžiųjų Vakarų Europos valstybių tarpusavio konkurenciją. JAV vienašaliai veiksmai karo su Iraku metu paskatino Prancūziją ir Vokietiją užmegzti glaudesnius politinius ir ekonominius ryšius su Rusija. Taip automatiškai Rusija buvo įtraukta į Europos reikalus⁷⁰. Tai sudaro sąlygas Rusijai bandyti toliau silpninti transatlantinius

⁶⁶ Bugajski J., „Russia's New Europe“, *The National Interest*, 2003/2004 winter.

⁶⁷ Smith M. A., „Russia & The West“, *Working paper F78, Conflict Studies Research Centre*, July 2003, <http://www.csrc.ac.uk>, 2003 08 12.

⁶⁸ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 332.

⁶⁹ Barysch K., Kekic L., „Putin should tilt toward the EU“, *International Herald Tribune*, 2003 06 16

⁷⁰ Voronov K., „Russian diplomatic revolution“, *Nezavisimaja gazeta*, 2005 m. balandžio 9 d.

ryšius ir galiausiai, pakeitus svarbiausių žemyninių Europos valstybių geopolitinę orientaciją, siekti pakirsti JAV įtaką visame Europos subregione.

- – ES rytinė siena 2005 m.
- – Rusijos gyvybinių interesų riba NVS

3 žemėlapis. Rusijos gyvybiniai interesai NVS

Vidutiniu laikotarpiu Rusija būtų suinteresuota, kad JAV įtaka Eurazijos pakraščiu valstybėms mažėtų. Todėl ji sveikina bet kokias euroatlantinių ryšių aižėjimo apraiškas ir ES pastangas tapti savarankišku globaliu galios centru. Tačiau ilguoju laikotarpiu Rusija nėra suinteresuota ES savarankiškumu. Ji norėtų kartu su Europa dalyvauti kuriant „naująją daugiapolę pasaulio tvarką“⁷¹. Ilgainiui Rusijos geostrateginiai interesai reikalautų, kad Europa strategiškai būtų pajungta. Todėl tiek trumpuoju, tiek vidutiniu laikotarpiu Rusija turėtų stengtis bendrų politinių institucijų tinklu (kur nedalyvauja JAV) ir ekonomiškai (taip pat ir energetikos sektoriuje) kuo labiau susisieti su ES, bet į ją nestoti ir išlaikyti neginčijamą suverenitetą vidaus politikos srityje.

Rusija tikisi gauti iš Europos lėšų savo transporto infrastruktūrai atnaujinti, savo pietinių sienų apsaugai sustiprinti, savo piliečių pasams sutvarkyti, readmisijos sutartims pasirašyti ir kitoms priemonėms, kurios sudarytų galimybę jai prisitaikyti prie Šengeno sutarties taisyklių. Ji neslepia, kad yra labai suinteresuota ES planais sukurti bendrą gynybos sistemą. Tuose planuose Rusija išvelgia galimybę, pirma, plėtoti bei atnaujinti savo karo pramonę, antra, mažinti NATO kaip karinio bloko, kartu ir JAV, karinio dalyvavimo Europoje reikšmę.

⁷¹ Smith M. A., „Russia & The West“, *Working paper F78, Conflict Studies Research Centre, July 2003*, <http://www.csrc.ac.uk>, 2003 08 12.

Iš esmės šie Rusijos tikslai (tik kita forma) yra suformuluoti dokumente „Vidutinio laikotarpio Rusijos Federacijos ir ES santykių strategija (2000–2010)“. Rusijai pavyko pasiekti, kad būtų parengti 4 bendrų ES ir Rusijos erdvių (Bendros Europos ekonominės; Laisvės, saugumo ir teisingumo; Mokslo ir švietimo; Bendro išorinio saugumo) projektai, kurie turėtų garantuoti, kad minėti interesai bus įgyvendinti⁷².

Rusija, siekdama strateginės partnerystės su ES, savo politiką Europoje stengiasi vykdyti konstruodama itin glaudžius santykius su didžiausia ES valstybe – Vokietija. Rusija nori kokybiškai pakeisti ES ir Rusijos santykius naudodamasi kaip tik Vokietijos parama. Vokietija, laikydama pusiausvyros palaikymo politikos, taip pat pritaria strateginei partnerystei su Rusija⁷³. Suprantama, Vokietija yra svarbiausia Rusijos importo ir eksporto (kuris sudarė apie 10 procentų Rusijos prekybos apimtį 2002 metais) partnerė. Energijos išteklių eksportas iš Rusijos patenkina apie ketvirtadalį Vokietijos naftos ir net trečdalį jos dujų poreikio⁷⁴. Vokietija taip pat yra didžiausia Rusijos kreditorė ir investuotoja⁷⁵ (pavyzdžiui, V. Putinas paskelbė, kad panaikins E.ON draudimus įsigyti „Gazprom“ akcijų; šiuo metu E.ON turi apie 5–6 proc. šio koncerno akcijų⁷⁶).

Tuo pat metu Rusija, jei jai pavyktų sėkmingai kovoti su radikalojo islamo grėsme, būtų suinteresuota nestabilumu Artimųjų ir Vidurio Rytų regione, kad JAV „įklimptų“ *Didžiuosiuose Artimuosiuose Rytuose*. Tai padėtų išlaikyti dideles naftos kainas, skatintų Rusijos naftos ir dujų eksportą ir gausintų Rusijos valiutos atsargas, reikalingas skoloms sumokėti bei technologškai pramonę modernizuoti. Be to, nestabilumas Artimuosiuose Rytuose ilgam prikaustytų JAV dėmesį, išaldytų išteklius ir taip trukdytų JAV išlaikyti savo įtaką NVS šalims, Pietų Kaukazui. Nors, žinoma, Rusija visiškai netrokšta, kad islamo fundamentalistų režimai įsitvirtintų Artimuosiuose ir Vidurio Rytuose, nes tai grėstų jos pačios pietinių sienų saugumui⁷⁷.

Rusija taip pat iš esmės suinteresuota plėtoti partneriškus politinius ir ekonominius ryšius su Kinija. Kinija Rusijai reikalinga dabar ir artimiausioje ateityje kaip svarbi regioninė valstybė, ribojanti globalią JAV hegemoniją. Taip pat Kinija yra auganti Rusijos ginklų bei energijos išteklių eksporto rinka. Tačiau Kinijos tam tikra izoliacija ir jos galios plėtos stabdymas vidutiniu laikotarpiu būtų naudinga Rusijai, kad Kinijos augantis potencialas nekeltų grėsmės Tolimiesiems Rytams bei Rytų Sibiriui. Rusija siekia Tolimuosiuose Rytuose riboti kinų migraciją ir šio savo regiono tendencijas glaudžiau ekonomiškai susieti su Kinija. Kai kurių Rusijos analitikų požiūriu, turtingi gamtos išteklių, retai apgyvendinti Rytų Sibiro ir Tolimųjų

⁷² Lynch D., „Russia’s Strategic Partnership with Europe“, *The Washington Quarterly*, 27, 2, 2003, p. 99–118.

⁷³ Komitet „Rossija v objedinionnoi Evrope“, *Kak uglubit sotrudničestvo Rossii i Evropeiskogo Sojuza*, Moskva, 2003; Šrioder G., „Rossija i Germanija: leitmotiv sotrudničestva“, *Rossija v globalnoi politike*, 2, 4, 2004, p. 68–77.

⁷⁴ Smith M. A., „Russia & The West“, *Working paper F78, Conflict Studies Research Centre*, July 2003, <http://www.csrc.ac.uk>, 2003 08 12.

⁷⁵ Gvosdev N. K., „The Future Orientation Of Russia: Let The Bids Begin“, *In the National Interest*, October 2003, <http://www.inthenationalinterest.com>.

⁷⁶ Rar A., „Počemu Šrioderu nraivitsia Rossija“, *Rossija v globalnoi politike*, 2, 4, 2004, p. 77–83.

⁷⁷ Smith M., „Russia and The Middle East“, *Working paper F79, Conflict Studies Research Centre*, September 2002, <http://www.csrc.ac.uk>, 2003 02 18.

Rytų plotai sudaro prielaidas galimai Kinijos agresyviai ekspansijai šia kryptimi⁷⁸. Šiame regione šiuo metu iš 6,7 mln. gyventojų 2,5 mln. yra kinai⁷⁹.

Ilguoju laikotarpiu Rusija turėtų būti suinteresuota išstumti JAV iš Eurazijos. Tai galima būtų pasiekti tik sukūriant visos Eurazijos saugumo sistemą (užmezgant strateginės partnerystės su ES, Kinija ir kai kuriomis Pietų bei Rytų Azijos valstybėmis ryšius), kurioje Rusija vaidintų svarbų vaidmenį⁸⁰.

2.3. ES didžiųjų valstybių Eurazijai taikomos strategijos

Kaip jau buvo minėta, ES dabartiniu metu nėra visavertis geopolitinis subjektas. ES užsienio politika yra šio bloko valstybių narių užsienio politikų projekcija. Taigi ir ES geostrategijos negali būti tol, kol nėra bendros ES užsienio ir saugumo politikos. Tačiau tai nereiškia, kad neįmanoma ES paversti geopolitiniu subjektu.

Debatai dėl to, ar ES taps visaverčiu tarptautinių santykių veikėju, jau yra prasidėję tiek akademiniuose, tiek politikų praktikuose sluosniuose⁸¹. Galima išskirti dvi svarbiausias geopolitines schemas, kuriose telpa vienu ar kitu autorių pažiūros dėl ES vietos tarptautinėje sistemoje ir santykių su kitais geopolitiniais veikėjais, – *euroatlantizmą* ir *eurokontinentalizmą*.

Euroatlantizmas – tai amerikietiškojo neoatlantizmo geopolitinės mokyklos⁸² europietiška versija. Jos šalininkai laiko JAV ir Europą neatskiriamomis Vakarų civilizacijos dalimis, kurias vienija glaudūs ekonominiai, kultūriniai, socialiniai, politiniai ir saugumo interesai. Todėl transatlantinė strateginė vienybė turi išlikti ir sustiprėti. ES užsienio ir saugumo politika neturi jai kenkti, dubliuoti ar net ardyti šios vienybės, tačiau privalo orientuotis į bendrą interesų su JAV įgyvendinimą⁸³. Vadinaujanti euroatlantistai vis dėlto nesitenkina ligšioliniu pasyviu ES valstybių vaidmeniu saugumo srityje ir pasisako už ES bendros užsienio ir saugumo politikos geresnę koordinavimą bei Europos saugumo ir gynybos politikos stiprinimą, tačiau šie procesai, jų įsitikinimu, neturėtų dubliuoti NATO funkcijų ir neardyti transatlantinės vienybės. Kitaip tariant, jie žvelgia į ES kaip į vieną iš euroatlantinės saugumo bendruomenės „kolonų“, kuri turi būti gerokai sustiprinta⁸⁴.

⁷⁸ Smith M., „A Current Russo-Chinese Relations“, *Working paper F81, Conflict Studies Research Centre*, January 2003, <http://www.csrc.ac.uk>, 2004 04 03.

⁷⁹ Gorenburg D., „The 2002 Russian Census and the Future of the Russian Population“, *PONARS Policy Memo 319, Center for Strategic and International Studies*, http://www.csis.org/ruseura/po-nars/policymemos/pm_0319.pdf.

⁸⁰ Dugin A. *Osnovy geopolitiki*, Moskva: Arktogeja-centr, 1999.

⁸¹ Plačiau žr.: Bretherton Ch., Vogler J., *The European Union as a Global Actor*, London: Routledge, 1999, p. 1–45.

⁸² Statkus N., Motieka E., Laurinavičius Č., *Geopolitiniai kodai. Tyrimo metodologija*, Vilnius: VUL, 2003, p. 36–38.

⁸³ *The Atlantic Council of the United States*, „Permanent Alliance? NATO’s Prague Summit and Beyond“, Policy paper, April 2001; Patten Ch., „A Security Strategy for Europe“, *Oxford Journal on Good Governance*, 1, 1, 2004, p. 13–16; Ash T. G., *Free World: Why a Crisis of the West Reveals the Opportunity of Our Time*, London: Allen Lane, 2004.

⁸⁴ Schmidt P., Geipel G., „Forward Again in US-European Relations“, *Oxford Journal on Good Governance*, 1, 1, 2004, p. 29–32.

Euroatlantinės politikos rėmėjai skatina ES gilesnę integraciją užsienio politikos ir gynybos srityse, jų nebaugina, kad Europa gali tapti konfederacinė ar net federacinė, jei tik tokioje ES būtų „saugikliai“, garantuojantys Europos vadinamąją proatlantinę politiką⁸⁵. Jų požiūriu, federacinė proatlantinė Europa galėtų labai pasitarnauti skleisdama euroatlantinės bendruomenės vertybes NVS erdvėje bei Didžiuosiuose Artimuosiuose Rytuose. Kita vertus, vieninga Europa per tarptautines institucijas prireikus galėtų efektyviau riboti ir JAV vienašališkumo tendencijas, taip išlaikydama transatlantinius santykius ir euroatlantinę bendruomenę⁸⁶. Kitaip tariant, euroatlantinės krypties propaguotojai siūlo ES laikytis JAV atžvilgiu iš esmės *institucinio susiaistymo* strategijos.

Eurokontinentalistų pažiūros dėl tolesnės ES integracijos plėtros būtinybės sutampa su euroatlantistų teiginiais, tačiau radikalai skiriasi federalizmo motyvai. Eurokontinentalistams federacinė Europa jau pati savaime yra vertybė. Jų ilgalaikis tikslas yra ne transatlantinės bendruomenės išlikimas, bet Europos strateginė nepriklausomybė. ES federacinė struktūra ir sukurta ES išimtinių interesų erdvė yra Europos savarankiškos ateities garantai⁸⁷.

Eurokontinentalistų manymu, ES kaip vieningas geopolitinis subjektas gali atsirasti tik politiškai ir sociokultūriškai konsoliduojant Europos „branduolio“ valstybes – Vokietiją, Prancūziją, Benilukso šalis, Austriją. Kitaip tariant, „geopolitinė Europa“ gali atsirasti tik neutralizuojant proatlantinių ES valstybių narių įtaką ES integracijos procesui arba pakeičiant jų geopolitinę orientaciją. Savarankiška Europa gali atsirasti tik aiškiau save apibrėždama instituciškai ir geografiškai (ir pirmiausia atsiri bodama nuo JAV)⁸⁸. Tačiau eurokontinentalistai supranta, kad ES netaps įtakinga pasauline galia nuolatos be atodairos plėsdamasi. Norėdama pasiekti šį tikslą, Europa turi struktūrinti erdvę aplink save per vieningą ir veiksmingą užsienio politiką.

ES „Platesnės Europos“ ir „Naujosios kaimynystės“ politika yra bandymas vykdyti kryptingą geostrategiją Eurazijoje. Europos Komisijos komunikatas „Platesnė Europa – kaimynystė: nauji santykių su kaimyninėmis valstybėmis Rytuose ir Pietuose rėmai“ nustato ES santykių su Rusija, Baltarusija, Ukraina, Moldova ir Pietų Viduržemio valstybėmis (Alžyru, Egiptu, Izraeliu, Jordanija, Libanu, Libija, Maroku, Palestinos autonomija, Sirija bei Tunisu) gaires ir perspektyvas⁸⁹. Dokumentas gali būti vertinamas kaip siekis suformuoti naują integruotą ES „kaimynystės

⁸⁵ Ash T. G., *Free World: Why a Crisis of the West Reveals the Opportunity of Our Time*, London: Allen Lane, 2004.

⁸⁶ *Ten par; The Atlantic Council of the United States*, The Centre for European Reform, and The Institute for the U.S. and Canadian Studies at the Russian Academy of Sciences, „The Twain Shall Meet: The Prospects for Russia-West Relations“, Policy paper, May 2002, <http://www.cer.org.uk>, 2004 09 14.

⁸⁷ Emerson M., „The Wider Europe as the European union’s Friendly Monroe Doctrine“, *CEPS Policy Brief 27*, Centre for European Policy Studies, October 2003, <http://www.ceps.be>, 2002 10 27.

⁸⁸ Guessgen F., „It fires back! The Impact of the European Union’s Common Foreign and Security Policy (CFSP) on the Evolution of a European identity“, in *European Political-economy Infrastructure Consortium (EPIC): Ionian Conference 2000 – Challenges of the New Millennium, Corfu, 20–22 May, 2000: Theme: Governance and citizenship in the European Union - the influence of culture*, pages 20, Corfu, Greece, <http://aei.pitt.edu/archive/00000642/01/ICGuessgen.pdf>.

⁸⁹ Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament „Wider Europe–Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours“*, Brussels: 11 03 2003, COM (2003) 104.

politika“, užtikrinti draugiškų santykių ir stabilumo zoną aplink ES sienas. Bandoma apibrėžti bendrus ES ir kaimyninių valstybių interesus – skatinti tolygią plėtrą, prekybą bei demokratinių vertybių ir ES teisinės sistemos sklaidą. Vertinant geopolitiškai, tokią ES politiką galima apibūdinti kaip buferinių valstybių žiedo aplink ES išorines sienas kūrimą.

„Platesnės Europos“ ir „Naujosios kaimynystės“ politika yra gana nuosaikūs ir riboti ES geopolitikos instrumentai. Kur kas įdomesni yra „Platesnės Europos“ ir „Naujosios kaimynystės“ politikos plėtojimo projektai. Vienas iš įtakingų ES „smegenų centrų“ *Centre for European Policy Studies* (angl. trump. CEPS – Europos politikos studijų centras)* 2003 m. rudenį paskelbė studiją „Platesnės Europos“ tema, kurioje apibrėžta galima ES gyvybinių interesų zona Eurazijoje – vadinamoji „**Paneuropa**“ (angl. **Pan-European**) – **Didžioji Europa** – bei postuluoja federacinio Eurazijos geopolitinio pertvarkymo institucinius mechanizmus⁹⁰.

Pagal CEPS studiją ES gyvybinių interesų zonai – *Didžiajai Europai* (potencialiai ES įtakos plėtros teritorijai) – priklausytų trys geopolitiškai svarbūs arealai: 1) ES teritorija, 2) *Platesnė Europa*, 3) *Europos kaimynės*. Studijoje nurodoma, kad **ES teritorija** apima dabartinių valstybių narių bei planuojančių baigti derybas dėl stojimo į ją kandidačių (Bulgarijos, Rumunijos, Kroatijos) teritorijas. *Platesnę Europą* sudaro valstybės, tam tikru lygmeniu – istorijos, kultūros ir civilizacijos – besitapatinančios su Europa. Iš esmės šių valstybių teritorija sutampa su NVS valstybių, Europos Tarybos narių, teritorijomis. Į *Europos kaimynystėje* esančią sritį įeina Artimųjų ir Vidurio Rytų regionas (rytuose baigiasi ties Afganistano ir Pakistano rytinėmis sienomis) bei Vidurio Azija. Kitaip tariant, Europos kaimynystė – tai vadinamieji Didieji Vidurio Rytai (*Greater Middle East*)⁹¹.

CEPS *Didžiosios Europos* kūrimo projektas numato ir galimus ES geostrateginės politikos instrumentus – institucinius mechanizmus, susiejančius šiuos tris potencialios *Didžiosios Europos* arealus. *Platesnės Europos* areale ES turėtų skatinti *europėizacijos* procesus. Europeizacija suprantama kaip Europos integracijos poveikis valstybėms už ES ribų bei šių valstybių prisitaikymas prie ES. Europeizacija įsivaizduojama kaip *Platesnės Europos* valstybių vidaus ir užsienio politikos harmonizavimo bei sinchronizavimo su ES procesas. *Platesnės Europos* europėizacija turėtų vykti: 1) pritaikant verslo sąlygas prie ES galiojančių normų ir demokratizuojant vidaus politinę sistemą, 2) įgyvendinant įsipareigojimus žmogaus teisių ir laisvių srityje, 3) diegiant europines vertybes, įsitikinimus, pabrėžiant tapatybę⁹².

Studijos autoriaus nuomone, ES turi nuosekliau ir aktyviau kurti bendras ES ir Rusijos keturias erdves (ekonominę, vidaus saugumo, išorinio saugumo bei mokslo, kultūros ir tyrimų), numatytas Rusijos ir ES partnerystės ir bendradarbiavimo sutartyje. Taip pat, anot studijos autoriaus, būtina sukurti *Didžiosios Europos* politikos derinimo ir konfliktų sprendimo institucinius mechanizmus. Siūloma surengti „*Didžio-*

* Plačiau žr.: Centre for European Policy Studies, <http://www.ceps.be>.

⁹⁰ Emerson M., „The Shaping of a Policy Framework for the Wider Europe“, *CEPS Policy Brief 39*, Centre for European Policy Studies, *October 2003*, <http://www.ceps.be>, 2003 10 23; taip pat Emerson M., „The Wider Europe as the European union’s Friendly Monroe Doctrine“, *CEPS Policy Brief 27*, Centre for European Policy Studies, *October 2003*, <http://www.ceps.be>, 2002 10 27.

⁹¹ Emerson M., „The Shaping of a Policy Framework for the Wider Europe“, *CEPS Policy Brief 39*, Centre for European Policy Studies, *October 2003*, <http://www.ceps.be>, 2003 10 23.

⁹² *Ten pat.*

sios Europos konferenciją“, kurios veiklą organizuotų ES (būsimasis užsienio reikalų ministras), Rusijos ir dviejų rotuojamų ne ES valstybių Koordinacinė grupė⁹³. Tad iš esmės šią CEPS programinę studiją galima vertinti kaip dvipolio ES ir Rusijos *Didžiosios Europos* geopolitinio bloko Vakarų ir Centrinėje Eurazijoje sukūrimo projektą.

Platesnės Europos europeizacija turėtų būti bendrosios ES geostrateginės politikos tikslas trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu. Tačiau sėkmingos šios erdvės europeizacijos sąlyga yra pačios ES integracijos gilinimas (federalizacija) per glaudesnio ir sustiprinto bendradarbiavimo mechanizmus, kurie suteiktų galimybes užbaigti numatytą ES plėtrą, nukreiptą į Balkanų valstybes bei (eventualiai) į Turkiją⁹⁴. Kitos *Platesnės Europos* valstybės (be Rusijos), sėkmingai sueuropėjusios, galėtų tikėtis pradėti derybas dėl stojimo bei ilgainiui prisijungti prie ES.

CEPS studijos autoriaus nuomone, ES santykiai su *Europos kaimyninėmis* valstybėmis turėtų būti kitokio pobūdžio. Jei *Platesnėje Europoje*, matyt, formuotųsi ES ir Rusijos bendrų institucijų dominuojantis ir kartu persidengiantis tinklas⁹⁵, tai Europos kaimynystėje – Didžiuosiuose Vidurio Rytuose – ES susidurtų ne tik su Rusijos, bet ir su JAV interesais. Todėl *Didžiosios Europos* projekto autorius siūlo laikytis atsargesnės politikos Artimuosiuose ir Vidurio Rytuose – tiesiog suaktyvinti „Barselonos procesą“, remti demokratizacijos ir ekonomikos reformų projektus šio regiono valstybėse, kad palaipsniui atsirastų europeizacijos prielaidos ir poreikis. Vėliau, ilguoju periodu, projekto autorius tikisi, kad vykdydamos didesnes socialines ir politines reformas Europos kaimynystėje esančios šalys automatiškai pradės europėti, kadangi ES geografinis artumas, ekonominė trauka natūraliai kreips procesus šia linkme⁹⁶.

Žinoma, sunku pasakyti, kiek šis Didžiosios Europos projektas atspindi žemyninių valstybių valdančiųjų sluoksnių pozicijas. Tačiau Europos šalių viešojo nuomonė, kaip rodo sociologiniai tyrimai, yra palanki Europos supervalstybės kūrimo programai⁹⁷. Geopolitiškai CEPS projektas yra gana racionali programinė studija. Viena vertus, šiuo projektu sukuriama ES interesų zona, iš kurios stengiamasi išstumti hegemoną JAV (sukuriant *buferinę erdvę*), antra vertus, per institucinę kūrybą ES galėtų bandyti *instituciškai susiaistyti* Rusiją ir kitas NVS valstybes bei Artimųjų ir Vidurio Rytų regioną. Taip ES galėtų užsitikrinti gana didelę buferinę saugumo zoną, diversifikuotų energijos tiekimo šaltinius bei garantuotų jos saugesnį tiekimą. Didžioji Europa apskritai galėtų pretenduoti sėkmingai valdyti visą Euraziją bei globaliai konkuruoti su JAV (savotiškas *europocentrinis eurazizmas*)*. Be jokios abejonės, šis projektas yra ilgalaikės eurokontinentalinės strategijos akademinė projekcija.

⁹³ Emerson M., „Institutionalising The Wider Europe“, *CEPS Policy Brief 42*, Centre for European Policy Studies, *October 2003*, <http://www.ceps.be>, 2003 10 23.

⁹⁴ Emerson M., Tocci N., „Turkey as a Bridgehead and Spearhead. Integrating EU and Turkish Foreign Policy“, *EU-Turkey Working Papers, Centre for European Policy Studies*, 1, 2004, <http://www.ceps.be>, 2004 10 29.

⁹⁵ Emerson M., „The EU-Russia-US Triangle“, *CEPS Policy Brief 52*, Centre for European Policy Studies, June 2004, <http://www.ceps.be>, 2004 10 29.

⁹⁶ Emerson M., „The Shaping of a Policy Framework for the Wider Europe“, *CEPS Policy Brief 39*, Centre for European Policy Studies, *October 2003*, <http://www.ceps.be>, 2003 10 23.

⁹⁷ Nenuostabu, jog 83 proc. apklaustųjų Prancūzijoje pritaria nuomonei, kad ES galia turi prilygti JAV, tačiau taip pat mano apie 50 proc. apklaustųjų Lenkijoje ir Jungtinėje Karalystėje, žr. „A European Superpower“, *The Economist*, November 13–19, 2004, p. 38.

* Sujungus potencialios *Didžiosios Europos* arealų potencialą, 2001 m. duomenimis, ją sudarytų 1,202 mlrd. gyventojų, jos suminis BVP būtų 10,3 trln. JAV dolerių.

— – ES rytinė siena 2005 m.

4 žemėlapis. CEPS *Didžiosios Europos* projektas

2.4. Kinijos geopolitinė strategija

Kinija, kol kas gana nestipri karinėje, bet dinamiška ekonomikos srityje valstybė, pasirinko bendradarbiavimo politiką ir laikinai toleruoja JAV hegemoniją pasaulyje (kol JAV nesikiša į Kinijos vidaus reikalus)⁹⁸. Taip Kinija tikisi užmaskuoti savo dominavimo Rytų ir Pietryčių Azijoje tikslus ir gauti iš JAV ekonominės naudos. JAV ir kitų Vakarų šalių investicijos būtinos Kinijos ekonomikos plėtrai. Kita vertus, dėl tokios užsienio politikos pasiektus ekonominius laimėjimus Kinija galės panaudoti toliau modernizuodama kariuomenę ir taip siekdama savo ilgalaikio tikslo – dominuoti Rytų ir Pietryčių Azijoje.

Kinija siekia išspręsti nesutarimus su kaimyninėmis šalimis bei sustiprinti ekonominius ryšius su kitomis Rytų Azijos valstybėmis ir taip taikiai plėsti savo įtaką Rytų Azijos regione (vidutiniu laikotarpiu tapti neabejotina regiono dominante), taip pat sėkmingai integruotis į globaliąją ekonomiką⁹⁹. Regis, Kinija turi regiono ateities viziją, kuri labai skiriasi nuo egzistuojančios struktūros. Kinija nori panaikinti dvišalius aljansus, kuriuos ji vertina kaip šaltojo karo laikotarpio atgyveną, ir sukurti daugiašalę saugumo struktūrą su ASEAN valstybėmis, kuri remtųsi savitarpio pasitikėjimu, bendra nauda ir koordinuotų savo veiksmus¹⁰⁰. Tačiau Rytų Azijoje Kinija susiduria ne tik su Japonijos bei Indijos konkurencija, bet ir su priešiška JAV įtaka¹⁰¹. Taip pat Kinijos strategai kalba apie būtinybę Kinijai susikurti apie save

⁹⁸ Paltiel J.T., „Debating Hegemony in Asia“, *Heartland times*, 2001, 3, p. 115–121.

⁹⁹ Lai D., „Learning from the Stones: A GO Approach to Mastering China’s Strategic Concept“, *SHI, Strategic Studies Institute*, <http://www.carlisle.army.mil/ssi/>, 2004 05 14.

¹⁰⁰ Glosserman B., „China’s influence soars in Asia“, *The Japan Times*, 2004 05 17, <http://202.221.217.59/print/opinion/eu2004/eu20040517bg.htm>, 2004 05 17.

¹⁰¹ Umbach F., „ASEAN and Major Powers: Japan and China – A Changing Balance of Power“, *Weltpolitik.net*, <http://www.weltpolitik.net/texte/asien/asean.pdf>, 2004 11 04.

„išgyvenimo erdvę“ (t. y. iš esmės paversti kaimynines valstybes buferiais bei kontroliuoti Pietų ir Rytų Kinijos jūras)¹⁰². Tad vidutiniu laikotarpiu, matyt, Kinija planuoja Rytų ir Pietryčių Azijoje sukurti regioninę saugumo ir ekonominio bendradarbiavimo sistemą, kurioje JAV nedalyvautų, kitaip tariant, išstumti iš šio regiono amerikiečius (*sukurti buferinę erdvę*).

Regis, ilguoju laikotarpiu Kinija turi ambicijų tapti supervalstybe, lygiaverte JAV. Šios ambicijos skatina ją jau dabar vykdyti aktyvesnę globalią politiką. Negalėdama prasiskverbti į tuos regionus, kuriuose dominuoja Vakarų valstybės ir bendrovės, Kinija plėtoja savo įtaką tuose regionuose, kur sulaukia mažiausiai pasipriešinimo ir kuriems Vakarų dėmesys yra susilpnėjęs, – Afrikoje ir Lotynų Amerikoje. Tačiau vargu ar Kinija siektų pakeisti egzistuojančią tarptautinę tvarką bent jau per artimiausius trisdešimt metų. Kinijos karinis pajėgumas per menkas, kad ji galėtų veikti globaliai, ji neturi ir tinkamos ideologijos, kuri pateisintų jos globalias ambicijas. Taip pat bet koks agresyvus Kinijos veikimas Pietryčių Azijoje ar kituose regionuose sukeltų JAV priešiškus veiksmus¹⁰³. Kinija bijo, kad JAV jos nesuskaldytų ir nepadarytų vakarietiška, taip neleidama tapti supervalstybe¹⁰⁴. Todėl aktyvi anti-amerikietiška Kinijos politika globaliu mastu yra sunkiai įsivaizduojama.

Taigi Kinija trumpuoju laikotarpiu, matyt, JAV atžvilgiu derins prisiliejimo ir institucinio sulaikymo strategijas. Vidutiniu laikotarpiu bandys išstumti amerikiečius iš Rytų ir Pietryčių Azijos ir kurti savo atsparos punktus kituose žemynuose, kad ilgainiui galėtų formuoti antiamerikietiškus aljansus globaliu mastu.

2.5. Ilgalaikės geopolitinės raidos keliami iššūkiai ir problemos

Svarbiausias dabartinės tarptautinės sistemos bruožas – vienpoliškumas: JAV yra neabejotinas sistemos hegemonas. Todėl tolesnėje tarptautinės sistemos raidoje įdomiausia bus, ar JAV sugebės išlaikyti ir sustiprinti savo pozicijas, ar sistema keisis, t. y. bus dvipolė ar daugiapolė. Šiuolaikinė vienpolė tarptautinė sistema yra gana unikali istorijos retrospektyvoje – iki šiol vienpoliame pasaulyje ilgalaikę dominuojančią galią užsitikrindavo tik imperijos (Britų imperija, Napoleono Prancūzija, Karolio Didžiojo imperija, Romos imperija ir t.t.). JAV tapo lydere kol kas nesukurdamas imperijos, o demonstruodama karine, ekonomine ir politine galia paremtą savo įtaką.

Remiantis neorealizmo teorija, daugiausiai dėmesio skiriančia tarptautinės sistemos struktūrai ir pokyčiams, galima labai aiškiai atsakyti: vienpolė tarptautinė sistema yra nestabiliausia tarptautinės sistemos forma. Vienas esminių neorealistų sisteminių teorijos principų – tarptautinės sistemos polinkis išlaikyti galios pusiausvyrą. Todėl

¹⁰² Johnson A. I., „Realism(s) and Chinese Security Policy in the Post-Cold War Period“, in Kapstein E. B., Mastanduno M., *Unipolar politics: Realism and state strategies after the Cold War*, New York: Columbia University Press, 1999, p. 261–318.

¹⁰³ National Intelligence Council, NIC 2020 Project, „Asian Responses to the United States“, Discussion paper, 24, 11, 2003, http://www.cia.gov/nic/PDF_GIF_2020_Support/2003_11_24_papers/ikenberry_asia.pdf, 2004 10 24.

¹⁰⁴ Johnson A. I., „Realism(s) and Chinese Security Policy in the Post-Cold War Period“, in Kapstein E. B., Mastanduno M., *Unipolar politics: Realism and state strategies after the Cold War*, New York: Columbia University Press, 1999, p. 261–318.

kada vienpolė sistema virs kuria nors galios pusiausvyros konfigūracija (dvipole, daugiapole) ar globalia imperija, yra tik laiko klausimas¹⁰⁵. Kita vertus, niekas negali pateikti atsakymo, kiek laiko dar gali dominuoti vienintelis pasaulyje hegemonas.

Kiti tarptautinių santykių teoretikai teigia, kad gana ilgą laiką hegemonas gali išsaugoti pagrindinį vaidmenį. Šie teiginiai grindžiami prielaida, kad svarbiausias veiksnys tarptautiniuose santykiuose yra ne galios, o grėsmių pusiausvyros siekis¹⁰⁶. Šiuo atveju kitos valstybės nesiekia riboti hegemono galios, jei nejaučia priešiško hegemono ketinimų – t. y. jei nestiprėja baimė dėl hegemono galios transformacijos – bandymo riboti kitų tarptautinės sistemos dalyvių suverenitetą.

Atsižvelgiant į šias teorines prielaidas galima teigti, kad ilguoju laikotarpiu globalioje geopolitinėje sistemoje vyks du procesai:

- JAV stengsis išlaikyti vienpolę sistemą ir stiprinti savo, kaip hegemono, statusą (neleisdama kuriai nors vienai valstybei įgyti panašios galios, kokią turi JAV, ir trukdydama susiformuoti koalicijai, nukreiptai prieš JAV Eurazijoje).

- Kiti geopolitiniai veikėjai kurs Eurazijoje savo išimtinių interesų zonas ir stengsis sukurti galios (grėsmės) atsvaros JAV sistemas.

Ilguoju laikotarpiu (iki 2035 metų) gali susidaryti sąlygos, leidžiančios pakeisti tarptautinės sistemos vienpolį pobūdį, t. y. apriboti santykinį JAV pranašumą arba jį kokybiškai transformuoti, kartu pakeičiant ir pačią tarptautinę sistemą.

Antrasis svarbus kintamasis ilguoju laikotarpiu Lietuvai yra Europos, kaip geopolitinio darinio, statuso raida. Esminis klausimas, kalbant apie tarptautinės sistemos pokyčius ateityje, yra susijęs su Europos Sąjungos transformacija. Šiuo metu ES nėra tipiškas geopolitinis subjektas – jį vis dar formuoja nacionalinių valstybių interesai ir šių interesų derinimo procedūros.

Todėl svarbiausias klausimas – ar ES taps vienalyčiu tarptautinės sistemos dalyviu, ar nacionaliniai interesai ir tapatybės prioritetai išliks pamatiniai? Šie pokyčiai gali būti lemiami ir visos tarptautinės sistemos transformacijai. Europa, tapusi vienalyčiu geopolitiniu subjektu, potencialiai galėtų būti svarbiausias veikėjas, ribosiantis JAV hegemoniją. Nykstant nacionalinių interesų ir nacionalinio suverenumo prioritetams Europoje, keistūsi ir vienas svarbiausių tarptautinės sistemos bruožų – jos anarchiškumas. Tarptautinė sistema vis labiau taptų ne nacionalinių valstybių, o tarptautinių struktūrų ir regioninių darinių sąveikos lauku.

Apibendrinant galima būtų teigti, kad svarbiausias iššūkis Lietuvos užsienio politikai numatomoje ateityje – sunkiai sprendžiamas pasirinkimas, remti JAV globalios hegemonijos stiprinimą ir negrįžtamą amerikiečių globalaus valdymo sistemos įtvirtinimą ar palaikyti galimus Europos Sąjungos žemyninio branduolio siekius silpninti transatlantinius saitus ir kurti kontraljansą JAV hegemonijai atsverti (jei tokia dilema apskritai ateityje iškiltų).

¹⁰⁵ Vienpolė sistema yra laikina dėl dviejų priežasčių: 1) dominuojanti valstybė, net jei ji elgiasi nuosaikiai, kelia nuolatinį nerimą kitoms šalims, kad stiprėjanti vienos valstybės galia varžys jų galimybes ir didins nesaugumą (galios ir saugumo dilema); 2) dominuojanti galia dažnai prisiima per daug tarptautinių užduočių, ilguoju laikotarpiu susilpnindama savo pajėgumą, plačiau žr.: Waltz K., *Theory of International Politics*, Reading: Addison-Wesley, 1979, p. 102–128.

¹⁰⁶ Walt S. M., „Alliance Formation and the Balance of World Power“, *International Security*, 9, 4, 1985, p. 3–24.

3. Lietuvos užsienio politikos galimybės

Įvertinant tai, kad kiekviena valstybė (ar jų grupė) turi savo unikalų geopolitinį kodą, ir tai, kad pavienių valstybių geopolitiniai kodai nėra formuluojami atskirai nuo kitų, globalioje geopolitinėje erdvėje tam tikri pokyčiai, dažniausiai susiję su pagrindinių geopolitinių veikėjų geostrateginių tikslų ir jų įgyvendinimo priemonių pasikeitimu, verčia kitus geopolitinius subjektus modifikuoti arba radikalčiai reformuoti jau sukurtas ir veikiančias geopolitines schemas. Valstybės siekia arba pertvarkyti tarptautinę sistemą taip, kad nauji procesai nuolat didintų jų santykinę (ir struktūrinę) galią, arba išlaikyti tarptautinės sistemos stabilumą, kad neleistų didėti kitų geopolitinių subjektų santykinę (ir struktūrinę) galią.

Kiekviena valstybės projektuojama geopolitinė schema yra orientuota į santykinės ir struktūrinės galios didinimą. Šios galios dimensijos gali užtikrinti valstybės gebėjimą kontroliuoti sąveikas su kitomis valstybėmis procesus, nustatyti tarptautinių santykių taisykles ir sprendimo priėmimo procedūras. Tai sudarytų sąlygas valstybei įgyti geopolitinio manevro laisvę, išvengti strateginės priklausomybės nuo kitų geopolitinių veikėjų.

Todėl kiekvienas svarbus geopolitinis subjektas projektuoja kelias alternatyvias geostrategijas, kurios sudarytų sąlygas minėtiems tikslams įgyvendinti. Didžiųjų valstybių projektuojamų geostrategijų alternatyvos formuoja eventualius globalius geopolitinius scenarijus. Analizuojant JAV–ES–Rusijos geostrateginio trikampio veikėjų sąveikos procesą, ryškėja keletas scenarijų, pagal kuriuos gali plėtotis JAV, ES didžiųjų valstybių ir Rusijos santykiai: tarpžemyninis aljansas (JAV–Rusijos–ES ašis), Europos izoliacija (JAV–Rusijos ašis prieš ES), eurokontinentinis aljansas (ES–Rusijos ašis), euroatlantinis aljansas (JAV–ES ašis prieš Rusiją).

3.1. Globalaus geopolitinio lygmens reikšmė Lietuvos geopolitiniam kodui

JAV–ES–Rusijos geostrateginio trikampio valstybių sąveika lemia visos vakarinės Eurazijos geopolitinės erdvės transformacijos galimybes. Įvairūs šios erdvės transformavimo scenarijai neišvengiamai turės tiesioginę įtaką Lietuvos, kaip geopolitinio subjekto, statusui ir perspektyvoms. Kitų geopolitinių veikėjų (pavyzdžiui, Kinijos) veiksniai Lietuvai svarbūs tiek, kiek jų vienas ar kitas geostrateginis pasirinkimas gali turėti įtakos JAV, Europos Sąjungos ir Rusijos globaliems ir regioniniams geopolitiniams kodams, o kartu ir sąveikos pokyčiams JAV–ES–Rusijos geostrateginiame trikampyje.

Siekiant nustatyti optimalų Lietuvos geopolitinį kodą ir kartu įvertinti Lietuvos užsienio politikos galimybes, būtina:

- *išnagrinėti* pagrindinių geopolitinių subjektų, veikiančių JAV–ES–Rusijos geostrateginiame trikampyje, galimybes globalioje geopolitinėje aplinkoje;
- *nustatyti* Lietuvos vietą eventualių JAV–ES–Rusijos santykių transformacijos scenarijų kontekste atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos geopolitinis statusas ir užsienio

politikos galimybės tiesiogiai priklauso nuo globalios ir regioninės geopolitinės padėties pokyčių;

- *išanalizuoti*, kokius galios komponentus ar svertus JAV, didžiosios ES valstybės ir Rusija naudoja Lietuvai ir visam Vidurio ir Rytų Europos regionui, bei tuo remiantis nustatyti, kokiomis kryptimis ir kokiose srityse Lietuva gali daryti didesnę įtaką JAV, didžiųjų ES valstybių ir Rusijos geostrateginiams pasirinkimams;

- *nustatyti* Lietuvos užsienio politikos vektorius, kurie Lietuvai ne tik sudarytų sąlygas sėkmingai vykdyti specifines tarptautinės politikos funkcijas, kurias jai savo strateginiuose planuose numato skirti svarbiausi geopolitiniai veikėjai, bet kartu leistų įgyti svertus, įgalinančius efektyviai daryti įtaką galimiems JAV, ES ir Rusijos santykių scenarijams;

- *nustatyti* Lietuvos užsienio politikos kryptis, kurios turėtų padėti Lietuvai iš dalies neutralizuoti globalios geopolitinės situacijos dinamikos konjunktūriškumo apraiškas ir prisiimti formuojančio geopolitinio subjekto vaidmenį regioninėje aplinkoje.

3.2. Santykinės ir struktūrinės galios svarba Lietuvos geopolitiniam kodui

Lietuva, kaip ir kitos Rytų Pabaltijo valstybės, iš esmės priklauso konjunktūriniam geopolitiniam subregionui, kuris atsirado susidūrus priešingoms geopolitinėms jėgoms¹⁰⁷. Toks Lietuvos geopolitinis anomalumas (valstybės nepriklausomybės depozitinis pobūdis) didina valstybės priklausomybę nuo didžiųjų valstybių galios pusiausvyros palaikymo žaidimo apraiškų. Todėl Lietuvos geopolitinis kodas turi būti orientuotas į globalių geopolitinių veikėjų galimų geopolitinių manipuliacijų neigiamų padarinių Lietuvai neutralizavimo strategiją. Šios strategijos pagrindas – valstybės santykinės ir struktūrinės galios stiprinimo procesas.

Santykinė galia gali būti suprantama kaip valstybės potencialas ir kaip gebėjimas kontroliuoti sąveikas su kitomis valstybėmis rezultatus. Valstybės santykinė galia yra įvairių valstybės išteklių – karinių, ekonominių, visuomeninių, kultūrinių ir politinių – visuma¹⁰⁸.

Struktūrinė galia apibūdina valstybių gebėjimą nustatyti tarptautinių santykių taisykles, problemų darbotvarkę ir sprendimo priėmimo procedūras, kitaip sakant, reikalų tvarkymo tvarką.

Pastaruoju metu Lietuva kryptingai siekia stiprinti savo struktūrinę galią, pirmenybę teikdama integracijai į hegemono globaliu mastu (JAV) bei geoekonominio branduolio valstybių (EBPO) vadovaujamas struktūras – NATO ir ES. Tačiau struktūrinė galia – tai ne vien institucinis dalyvavimas, bet ir pusiausvyros palaikymo galimybė institucijose. Dėl to savaime kyla būtinybė sudaryti efektyvius geopolitinius aljansus.

¹⁰⁷ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 28.

¹⁰⁸ Statkus N., Motieka E., Laurinavičius Č., *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 84.

Aljansų efektyvumo kriterijumi turėtų tapti ne tiek pajėgumas sėkmingai vykdyti specifines tarptautinės politikos funkcijas, kurias savo geostrateginiuose planuose Lietuvai numato skirti svarbiausi geopolitiniai veikėjai, kiek gebėjimas įgyti svertus, leidžiančius daryti įtaką didžiųjų valstybių geopolitiniams kodams arba globalių geopolitinių kodų dinamikos scenarijams.

Tačiau Lietuvos valstybės dalyvavimas tarptautinėse organizacijose ar geopolitiniuose aljansuose be žymios santykinės galios iš principo negali užtikrinti jos struktūrinės galios didėjimo, nes santykinės galios vakuumą užpildo kitos valstybės ar valstybių santykinė galia. Tai galiausiai menkina bendrąją valstybės galią ir savarankiškumą. Tik pakankama valstybės santykinė galia kurioje nors srityje (pvz.: dinamiška ekonomika, tranzitinių kelių mazgas, efektyvus tarptautinis tarpininkavimas, analitinis pajėgumas) gali stiprinti ir Lietuvos struktūrinę galią. Kitaip tariant, Lietuva, įgydama tam tikrą struktūrinės galios pranašumą kurioje nors srityje, galėtų daryti įtaką palyginti galingesnių valstybių elgesiui¹⁰⁹.

3.3. Eventualios Lietuvos geopolitinės funkcijos

Integracija į euroatlantines saugumo struktūras Lietuvai suteikia šias geostrategines galimybes: tapti jūrinių valstybių galios *placдарmu* arba ilgainiui transformotis į *geopolitinės sąsajos* valstybę¹¹⁰, tarpininkaujančią Vakarų saugumo struktūrų santykiuose su Rytų Europos valstybėmis (Ukraina, Baltarusija) ir skatinančią jų demokratizaciją bei geopolitinę orientaciją į euroatlantinę erdvę. Istoriniai ryšiai su Baltarusija ir Ukraina ir bendra patirtis Sovietų Sąjungoje sudaro sąlygas Lietuvai aktyviai dalyvauti Rytų Europos politiniuose procesuose. Siekdama sustiprinti savo galimybes tapti transatlantinių saugumo struktūrų galios forpostu ir sudaryti prielaidas pačiai sau, kaip vienai iš Vidurio ir Rytų Europos subregiono lyderių, iškilti, Lietuva turėtų būti pasirengusi kokybiškai naujai strateginei partnerystei su Lenkija. Ši partnerystė užtikrintų Lietuvos glaudesnę ryšį su JAV, sudarytų prielaidas jai atlikti sąsajos tarp Šiaurės ir Pietų Europos funkciją ir kartu padidintų Lietuvos struktūrinę galią darant įtaką procesams Europos Sąjungoje.

Tačiau Lietuvos geopolitinio statuso perspektyvas gali koreguoti stiprėjantis JAV ir Rusijos bendradarbiavimas bei Vašingtono formuojama tarpžemyninė saugumo sistema. Lietuvos narystė NATO, t. y. „kietosios“ galios dimensijoje, lyg ir suponuoja JAV *placдарmo* vaidmenį, tačiau besitęsiantis Vašingtono ir Maskvos suartėjimas gali radikaliai pakeisti Lietuvos kaip geopolitinio subjekto raidą.

Tarpžemyninės saugumo sistemos formavimosi procesas XXI a. pradžioje gali lemti du visiškai priešingus scenarijus, pagal kuriuos galėtų kisti tolesnė Lietuvos geopolitinė padėtis. Pirma, Lietuva gali grįžti prie „mainų objekto“ statuso, t. y. patekti į JAV ir Rusijos arba didžiųjų ES valstybių ir Rusijos įtakos zonų persiskirstymo procesą. Antra, ji galėtų įgyti jungiamosios grandies tarp Rytų ir Vakarų statusą, tapti geopolitinės sąsajos valstybe, t. y. JAV geostrategijoje Lietuva atliktų valstybės, per kurią Vašingtonas didintų savo politinę ir ekonominę įtaką Rusijai, funkcijas.

¹⁰⁹ *Ten pat*, p. 87.

¹¹⁰ Lopata R., „Etapas įveiktas, priešaky – naujos paieškos“, *Lietuvos rytas*, 2003 m. balandžio 24 d.

Jeigu Rusija taps labiau vakarietiška, jos geopolitiniame kode vyraus atlantinė dimensija, neoeurazinė koncepcija bus neutralizuota, o Vakarų ir Rusijos santykiai pasieks naują kokybinį lygmenį (kitai variant, Rusija bus sėkmingai „įtraukta“ į transatlantinę erdvę), tikimybė, kad Lietuva virs sąsajos valstybe, bus didelė. Sąsajos valstybės vaidmuo skatintų Lietuvos santykinės galios augimą (pavyzdžiui, tarptautinio tarpininkavimo funkcija), o tai savaime padidintų Lietuvos struktūrinę galią ir kartu sumažintų Lietuvos priklausomybę nuo didžiųjų valstybių galios pusiausvyros palaikymo žaidimo apraiškų, t. y. minimizuotų Lietuvos nepriklausomybės depozitinį pobūdį.

Jeigu JAV kartu su Rusija (maskuojančia savo neoeurazinę geopolitinę kodą) ims formuoti naujo pobūdžio globalias saugumo struktūras, tai reikš, kad Lietuvos dalyvavimas NATO, nepaisant atsiradusių juridinių saugumo garantijų, dar negarantuos, jog valstybės struktūrinė galia didės. Lietuvos geopolitinės perspektyvos ir toliau priklausys nuo jos gebėjimo laviruoti tarp didžiųjų valstybių ir nuo pastarųjų interesų Vidurio ir Rytų Europoje.

Lietuva, siekdama išvengti didžiųjų valstybių galios pusiausvyros žaidimo apraiškų, galinčių vėl ją paversti *mainų objektu*, turi kurti efektyvų regioninės atsvaros mechanizmą, galintį susilpninti (neutralizuoti) globalaus geopolitinio lygmens galimų pokyčių neigiamus padarinius valstybės nacionaliniam saugumui.

Taigi, vertinant pagal Lietuvos valstybės santykinės politinės autonomijos išsaugojimo kriterijų, pavojingiausia Lietuvai – tapti mainų objektu, nes tai galiausiai lemia provincijos likimą. Užkirsti kelią tokioms Lietuvos „perspektyvoms“ galima darant įtaką didžiųjų valstybių geopolitiniams kodams, kad Lietuvai juose būtų skiriamos geopolitinės sąsajos arba barjero (placdarms) funkcijos, kurias reikia stengtis aktyviai vykdyti¹¹¹.

3.3.1. Lietuvos vieta JAV geostrategijoje

Lietuvos vieta JAV geostrategijoje priklauso tiek nuo JAV administracijos užsienio politikos prioritetų, tiek nuo globalios geopolitinės situacijos raidos, o tiksliau – nuo JAV, ES ir Rusijos santykių dinamikos.

Pirmiausia JAV norėtų paversti Lietuvą ir kitas Baltijos valstybes *geopolitine sąsaja* (tiltu), kad galėtų ekonomiškai ir politiškai skverbtis į Rusiją, Baltarusiją ir Ukrainą. Jei tai nepavyktų ar ši funkcija būtų neįmanoma dėl Rusijos pragmatiško provakarietiško geopolitinio kodo pakeitimo eurokontinentalistiniu ar euraziniu, JAV planuoja pasinaudoti Rytų Pabaltijū kaip placdarmu – įtakos pleištu, saugančiu Vakarų Europos šalis nuo sąlyčio su Rusija ir Baltijos valstybėmis, kaip įtakos agentais Europos Sąjungoje (kartu su kitomis Vidurio Europos šalimis)¹¹².

Jeigu Europos Sąjunga santykiuose su JAV pasuks konkurencijos, o ne bendradarbiavimo keliu, JAV turbūt sieks sustiprinti Lietuvos kaip JAV galios *forposto* statusą. Tada JAV geostrategijoje Lietuva atliktų „saugumo saugiklio“ funkciją – padėtų palaikyti galios pusiausvyrą Europoje. Taip JAV galėtų užsitikrinti, kad Europos valstybės išliks priklausomos nuo jos saugumo garantijų.

¹¹¹ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 193.

¹¹² *Ten pat*, p. 225.

Lietuva, siekdama sustiprinti savo statusą JAV geostrategijoje trumpuoju laikotarpiu, turėtų bendradarbiauti su Vašingtonu šiose srityse: prisidėti siekiant Rusiją paversti demokratine valstybe arba formuojant barjerą Rusijos galios sklaidai Vidurio ir Rytų Europoje (eventualiai ir Vakarų Europoje) sulaikyti, priešinant ES federaciniam arba „kelių greičių“ Europos modeliui, taip pat neleidžiant formotis Europos Sąjungos karinei dimensijai ir regioninėms saugumo iniciatyvoms, eliminuojančioms JAV.

3.3.2. Lietuvos vieta Rusijos geostrategijoje

JAV ir Rusijos santykių pokyčiai po 2001 m. rugsėjo 11-osios įvykių (NATO ir Rusijos Tarybos įkūrimas) bei Vašingtono pastangos kurti tarpžemyninę saugumo sistemą atvėrė kelią Rusijos geostrateginiams manevrams.

Pasibaigus paskutiniam Šiaurės Atlanto aljanso plėtros etapui, Rusija, manevruodama tarp JAV ir ES bei inicijuodama naujo pobūdžio globalias saugumo struktūras (saugumo aljansas G8 pagrindu arba kelių lygmenų NATO), kuriose ji įgytų svertus, leidžiančius daryti įtaką svarbiausių saugumo uždavinių sprendimo procesui, siekia susilpninti struktūrinę Vidurio ir Rytų Europos (tarp jų ir Lietuvos) valstybių galią.

Plėsdama bendradarbiavimą su ES ir JAV energetikos srityje, Maskva projektuoja alternatyvių tranzito šrautų infrastruktūros, aplenkiančios Lietuvą ir kitas Rytų Pabaltijo valstybes, formavimo strategiją, taip sumažindama Lietuvos galimybes tapti geopolitinės sąsajos valstybe.

Kita vertus, naudodamasi Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių pažeidžiamumu (tam tikra priklausomybe nuo Rusijos išteklių ekonomikos ir energetikos srityse), Maskva siekia paversti Baltijos valstybes (ar bent vieną iš jų) savo „įtakos agentėmis“ Vakarų transatlantinėse ir Europos institucijose, kadangi visiška Lietuvos priklausomybė energetikos sektoriuje leidžia daryti prielaidą, jog ilgainiui Lietuvos laukia Rusijos „terminalo“ likimas.

Skverbdamasi į strategiškai svarbius Lietuvos energetikos sistemos objektus, Maskva siekia tiesiogiai dominuoti šioje sferoje, o ilgainiui integruoti Lietuvą kartu su kitomis Vidurio ir Rytų Europos šalimis į Rusijos energetikos sistemą ir taip sukurti savo *geopolitinio buferio* zoną prieš atlantines Vakarų Europos valstybes ir JAV¹¹³.

3.3.3. Lietuvos vieta didžiųjų žemyninių ES valstybių geostrategijose

Lietuva (kaip ir kitos dvi Baltijos valstybės) tiek Vokietijos, tiek Prancūzijos strategijoje išlieka *priemonė (mainų objektas)* vykdant užsienio politiką su Rusija. Galima įvardyti ES ašies valstybių nuostata: dėl Baltijos valstybių nebloginti santykių su Rusija.

Galima teigti, jog tiek Prancūzijos, tiek Vokietijos nuostata Baltijos valstybių atžvilgiu iš esmės priklauso nuo esamo jėgų išsidėstymo Vakarų institucijose. Toks

¹¹³ Statkus N., Motieka E., „Globalios ir Baltijos valstybių geopolitinės situacijos pokyčiai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2004, p. 36.

Prancūzijos ir Vokietijos užsienio politikos principas taptų ypač aktualus Lietuvai tuo atveju, jeigu įvyktų sisteminis lūžis euroatlantinėje erdvėje ir dėl to (teoriškai tai galėtų būti ir šio lūžio pagrindinė priežastis) eurokontinentalizmo pagrindu Europos Sąjunga suartėtų su Rusija. Tokiu atveju atlantizmui, o kartu ir Baltijos valstybių nepriklausomybei, iškiltų rimta grėsmė. Kitaip tariant, tiek Prancūzija, tiek Vokietija pirmenybę imtų teikti susitarimams su Rusija dėl Baltijos valstybių, šioms šalims nedalyvaujant. Tokiame kontekste Lietuvai galėtų tekti įvairūs šalutinės reikšmės vaidmenys – nuo ES „muitinės“ iki Rusijos provincijos *de facto*.

Taigi, jeigu Lietuva, kilus rimtiems nesutarimams tarp JAV ir ES, prioritetu pasirinktų ES, tikėtina, kad ji taptų ES provincija, neturinčia apsaugos garantijų ir faktiškai dreifuojančia į Rusijos įtakos zoną, nors formaliai ir liktų ES. Esmė ta, kad viena ES nesugebėtų priversti Rusijos tapti demokratiškesne ir pradėtų su ja plėtoti jėgų pusiausvyrą palaikančius santykius, tokiu atveju Lietuvos, kaip sąsajos, padedančios demokratijai į Rytus plisti, funkcija taptų neaktuali¹¹⁴.

3.4. Lietuvos galimybės globalių geopolitinių kodų sąveikos kontekste

Vertinant globalių geopolitinių kodų galimus sąveikos scenarijus, būtina pažymėti, jog Lietuva, būdama pereinamojoje tarp Eurazijos priežemyninės zonos valstybių ir žemyno „šerdis“ geostrateginėje zonoje, gali įgyti įvairių funkcijų, jungiančių ar skiriančių Rusiją (pagrindinę žemyninę valstybę) ir ES bei JAV.

3.4.1. Lietuvos galimybės tarpžemyniniame aljanse (JAV–Rusijos–ES ašis)

Tarpžemyninio aljanso scenarijus reikštų, jog formuojasi bendradarbiavimo ir tarpusavio paramos aljansas tarp trijų svarbiausių geopolitinių veikėjų – Rusijos, JAV ir Europos. JAV projektuojama tokio pobūdžio saugumo sistema, grindžiama glaudesniu NATO ir Rusijos bendradarbiavimu, sujungtų geostrateginius JAV–ES–Rusijos ir JAV–Kinijos–Japonijos trikampus¹¹⁵, o tai sudarytų palankias sąlygas Rusijos transformacijai – virsti pagrindiniu Vašingtono sąjungininku Eurazijoje, potencialiai galinčiu išlyginti ES galios sklaidą ir tapti atsvara Kinijos geopolitinėms projekcijoms.

Tikėtina, jog JAV tarpžemyninį aljansą sieks formuoti adaptuodamos senąsias saugumo struktūras, pirmiausia NATO. Būtent NATO reforma turėtų tapti pagrindine tarpžemyninės saugumo sistemos ašimi¹¹⁶. Vašingtonas turėtų būti suinteresuotas, kad būtų formuojamas tarpžemyninis aljansas per NATO, nes tokiu atveju JAV išlaikytų iniciatyvą šioje sistemoje, sustiprintų kitų valstybių kontrolės mechanizmus, o kartu ir legitimizuotų savo veiksmus.

¹¹⁴ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 226.

¹¹⁵ Brzezinski Z., *The Geostategic Triad. Living with China, Europe and Russia*, Washington: The CSIS Press, 2001, p. 68.

¹¹⁶ *Ten pat*, p. 71.

Jei šis scenarijus būtų įgyvendintas, išnyksta (ar bent jau atsitraukia) JAV, Rusijos ir ES geostrateginių interesų susikirtimo grėsmė. JAV, Rusija ir ES tiesiogiai bendradarbiaudamos sprendžia išorines problemas, todėl tarpininkų funkcijos pasidaro nebereikalingos. Tokioje situacijoje visas Vidurio ir Rytų Europos regionas, kartu ir Lietuva, tampa sąlygiškai stabilia ir ypatingo dėmesio nereikalaujanti zona. Todėl kuriamas tarpžemyninis aljansas gali būti parankus Lietuvai, nes leistų jai, kaip „auksinei provincijai“, susiformuoti.

Tačiau tokio pobūdžio globaliame geopolitiniame kontekste yra įmanomas ir kitas jėgų išsidėstymo scenarijus. Rusija, įstodama į tarpžemyninį aljansą ir tapdama svarbiausia JAV sąjungininke Eurazijos erdvėje, gali siekti išnaudoti šį statusą savo ilgalaikiams strateginiams planams įgyvendinti, t. y. pasidalyti su JAV įtakos sferomis Europoje, įgyti manevro laisvę posovietinėje erdvėje (fasadinis „transkontinentalizmas“), transformuoti NATO į kelių lygmenų organizaciją, kurioje Rusija įgytų gana didelę galią. Tokia įvykių raida reikštų, jog Vidurio ir Rytų Europos valstybių, kartu ir Lietuvos, narystė NATO neišvengiamai bus formalizuota. Taip susidarytų sąlygos Lietuvai grįžti į „pilkąją saugumo“ zoną įgyjant mainų objekto statusą.

Lietuvos galimybes išvengti tokių geopolitinių perspektyvų padidintų strateginis aljansas su stipria sąjungininke Vidurio Europoje ir aktyvi regioninė politika, kuri sudarytų prielaidas Rusijos galios sklaidos ir galimų geopolitinių manipuliacijų „sulaikymo“ mechanizmui susiformuoti.

3.4.2. Lietuvos galimybės Europos izoliacijos scenarijuje (JAV–Rusijos ašis prieš ES)

Šį scenarijų įgyvendinti galėtų paskatinti JAV noras riboti ES galios augimą ir Rusijos siekis įgyti geopolitinio manevro laisvę bei sustiprinti savo įtaką Europos saugumo sistemoje. Tada tiek Rusija, tiek JAV gali siekti panaudoti Vidurio ir Rytų Europos valstybes kaip savo įtakos agentus Europos Sąjungoje. JAV tai įgyvendintų siekdamos įkalti „pleišta“ tarp ES ir Rusijos ir norėdamos pristabdyti ES federalizacijos procesą, o Rusija tokiomis priemonėmis stengtųsi padidinti savo įtaką Europoje bei išardyti euroatlantines saugumo struktūras.

Lietuvos situacija pasidarytų kritiška, jeigu intensyvėjant konfrontacijai tarp didžiųjų žemyninių ES valstybių ir JAV pats Vašingtonas taptų suinteresuotas, kad Rusija, kaip atsvara Vakarų Europos didžiosioms valstybėms, ištrauktų į Europos saugumo sistemą. Tokiu atveju JAV siektų palaikyti susidariusią galios pusiausvyrą, o Rusija, dalyvaudama JAV projektuojamame didžiųjų ES valstybių galios pusiausvyros palaikymo mechanizme, įgytų galimybę vykdyti geopolitines manipuliacijas ir taip siektų susigrąžinti savo įtaką Vidurio ir Rytų Europos regione.

Egzistuojant Europos izoliacijos geopolitiniam scenarijui tikėtina, jog didžiosios Vakarų Europos valstybės, siekdamos pralaužti izoliaciją, bandys padidinti savo įtaką Vidurio ir Rytų Europos regione, kurio kariniame ir politiniame sektoriuje šiuo metu dominuoja JAV, o energetiniame – Rusija. Didžiųjų geopolitinių veikėjų siekis šioje erdvėje užsitikrinti įtaką gali paversti šį regioną „skeveldrų zona“, kuri savaime sudaro nestabilumo šiam regionui priklausančiose valstybėse prielaidas.

Atsižvelgdama į visa tai, Lietuva pirmiausia turėtų prisidėti prie Europos izoliacijos mažinimo, ieškodama daugiau atramos taškų tarp JAV ir Europos Sąjungos strateginių interesų.

3.4.3. Lietuvos galimybės eurokontinentalistiniame scenarijuje (ES–Rusijos ašis)

ES–Rusijos ašies scenarijų įgyvendinti galėtų paskatinti neišvengiama Rusijos ir Europos abipusė ekonominė priklausomybė (viena vertus, dėl investicijų, kita vertus, dėl energetinių išteklių) bei Rusijos ir ašinių Europos Sąjungos valstybių siekis riboti JAV vienašališkumą tarptautinėje politikoje.

Tikėtina, jog netiesiogiai impulsą šiam scenarijui galėtų suteikti ir JAV politika, kurios ji laikosi Europos atžvilgiu. Jeigu JAV pirmenybę teiktų neokonservatyviai užsienio politikai, kurią sudaro politinio ES susiskaldymo palaikymo, spaudimo didžiosioms Vakarų Europos valstybėms strategija, vienašaliai veiksmai, silpninantis tarptautinio institucionalizmo tendenciją bei išryškinantis kolektyvinio saugumo instrumentų silpnumą, tikėtina, jog dėl to galėtų būti grįžtama prie tradicinės galios pusiausvyros palaikymo politikos Europoje ir nacionalinių valstybių anarchijos tarptautiniuose santykiuose.

Tokia įvykių raida visų pirma reikštų sisteminių lūžių euroatlantinėje erdvėje: taip susiformuotų palanki terpė Rusijos diplomatijai ir geopolitiniams manevrams. Europos Sąjungos didžiosios valstybės, reaguodamos į neokonservatyvią JAV užsienio politiką, pirmenybę teiktų ES suartėjimui su Rusija, siekdamos atsverti JAV galios sklaidą Europos saugumo sistemoje. Tuo tarpu Rusija, pasinaudodama nesutarimais euroatlantinėje erdvėje, siektų formuoti naujo pobūdžio galios pusiausvyrą Europoje, kurios pagrindinis tikslas – užgniaužti JAV įtaką.

ES–Rusijos ašies scenarijus gali suteikti Lietuvai daug statuso ir funkcijų kaitos galimybių. Optimaliausias variantas šiuo atveju Lietuvai – transformuotis, tapti aktyvia ir pripažįstama tarpininke, kuri palengvintų politinį Europos ir Rusijos bendradarbiavimą bei užtikrintų ekonominį tarpininkavimą (tranzitą). Vis dėlto Lietuvai vienai būtų labai sunku atlikti „tilto“ vaidmenį neprarandant savarankiškumo plačiąja prasme. Todėl savo interesus ji turėtų ginti bendradarbiaudama su stipriju sąjungininku Vidurio ir Rytų Europoje, kuris galėtų padėti jai sušvelninti neigiamus Rusijos ir ES politinio suartėjimo padarinius.

Įgyvendinus eurokontinentalistinį scenarijų, erdvė tarp Vakarų Europos ir Rusijos gali būti pasidalyta įtakos sferomis geografiškai arba sektoriais. Tokiu atveju Lietuva taptų arba Rusijos, arba Europos Sąjungos provincija, o Lietuvos gravitacija link vieno iš dviejų minėtų valdymo centrų iš esmės priklausytų nuo valstybės integracijos į Europos Sąjungą lygmens. Jeigu Lietuvai pavyktų integruotis į ES ekonominę branduolį bei vykdyti didžiosioms ES valstybėms naudingas ekonomines ar politines funkcijas ir dėl to sustiprėtų Lietuvos vaidmuo tiek Prancūzijos, tiek Vokietijos geostrateginiuose planuose, tikėtina, jog tada jai pavyktų išvengti Rusijos geopolitinės provincijos likimo.

Kita vertus, JAV, matydamos, kad vadinamųjų eurokontinentalistų blokas stiprėja, greičiausiai bandytų jį silpninti ir skaldyti. Todėl Vidurio ir Rytų Europos regionui, kuriame iki šiol buvo didelė JAV politinė įtaka, būtų skiriama dar daugiau JAV dėmesio, o Lietuva potencialiai galėtų tapti JAV įtakos instrumentu – JAV barjeru („pleištu“), skiriančiu Rusiją ir Vakarų Europą.

Galima daryti išvadą, kad jeigu Lietuva (kaip ir kitos Vidurio ir Rytų Europos valstybės) liktų dviejų geopolitinių veikėjų (ES ir Rusijos) sankirtoje, regionas vėl

atsidurtų „pilkojoje“ saugumo zonoje, kurioje vyrautų nuolatinė įtampa dėl tiesioginės priklausomybės nuo galimų Vakarų Europos didžiųjų valstybių ir Rusijos susitarimų. Dėl to Lietuvai, kaip ir kitoms VRE valstybėms, gyvybiškai svarbus trečiasis vektorius (JAV), kuris suteiktų Lietuvai didesnę veikimo laisvę bei galimybę sureguliuoti ašinių ES valstybių ir Rusijos galios sklaidą.

3.4.4. Lietuvos galimybės euroatlantiniame scenarijuje (JAV–ES ašis prieš Rusiją)

Jeigu Rusija atsisakytų integruotis į euroatlantinę erdvę ir savo pragmatišką provakarietišką geopolitinį kodą pakeistų neoeuraziniu, taip siekdama atkurti savo imperinę dominuojamąją padėtį posovietinėje erdvėje bei kituose Eurazijos regionuose, o Vašingtonas bei didžiosios Vakarų Europos valstybės sugebėtų adekvačiai reaguoti į šiuos Rusijos geopolitinės orientacijos pokyčius, tikėtina, jog dėl to galėtų atšalti Rusijos ir Vakarų santykiai ir susidurtų priešingi interesai – euroatlantizmo koncepcija ir Rusijos neoeurazinis geopolitinis kodas.

Eurazizmo stiprėjimo prielaidomis gali tapti Rusijos siekis visą Baltijos jūros regioną paversti neutralia arba realia Rusijos įtakos zona, barjeru, skiriančiu euroatlantines sąjungininkes nuo Rusijos. Pažymėtina, jog eurazizmo įgyvendinimo galimybės priklauso nuo Maskvos sugebėjimo paruošti šiam projektui palankią tarptautinę terpę. Tokia terpė atsirastų tik tuo atveju, jei eurazizmas plėtotųsi esant JAV ir Europos Sąjungos konkurenciniams santykiams. Tokiu atveju Lietuva gali tapti užmirštu ir nereikalingu Europos pakraščiu, o tai ją neišvengiamai padarytų lengvai pasiekiamu Rusijos grobiu, kitaip tariant, daugelis Vidurio ir Rytų Europos valstybių atsidurtų panašioje „pilkojoje zonoje“, kuri egzistavo XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje.

Kita vertus, jeigu JAV ir didžiosios Vakarų Europos valstybės būtų vieningos, bendrai vykdytų Rusijos stabdymo politiką, Vakarai, diferencijuodami ekonominę (ES), taip pat karinę ir politinę (JAV) paramą, bandytų sukurti forpostų sistemą aplink Rusiją. Lietuva, būdama Vakarų saugumo struktūrų narė, greičiausiai taptų JAV arba (ir) Europos forpostu į Rytus. Toks scenarijus padidintų Lietuvos vaidmenį JAV ir ES geostrateginiuose planuose ir ji galėtų įsitvirtinti euroatlantinėje erdvėje kaip strategiškai reikšmingą funkciją atliekanti valstybė.

3.5. Globalių geopolitinių kodų konjunktūriškumo dalinis neutralizavimas: Lietuvos politika regione

Būdama gana maža valstybė ir neturėdama didelių gamtinių išteklių, Lietuva pati viena negali sėkmingai veikti nei globaliu, nei regioniniu lygmeniu. Tad, siekiant įgyti didesnę struktūrinę galią, Lietuvai neišvengiamai būtina derinti (vienyti) savo pastangas su viena ar keliomis valstybėmis. Efektyviausias būdas – prisiimti formuojančio subjekto vaidmenį regioninėje aplinkoje ir išvengti didžiųjų geopolitinių veikėjų manipuliacijų (ar bent jau jas švelninti) – kurti regione geopolitinius aljansus su panašių užsienio politikos vizijų ir tikslų turinčiomis valstybėmis.

Kitaip tariant, sudaryti sąjungą su tam tikromis užsienio valstybėmis tik tada prasminga, jei sąjungos ar aljanso galia taptų pakankamai reikšminga, kad būtų gali-

ma kokybiškai kitu lygmeniu ginti savo nacionalinius interesus ir daryti aktyvią įtaką išorinei aplinkai.

Regioninio saugumo projektų (regioninių geopolitinių aljansų, kylančių „iš vidaus“, o ne konstruojamų išorinių veikėjų) svarba Lietuvai ypač taps aktuali tuo atveju, jeigu ir toliau JAV ir didžiųjų žemyninių ES valstybių santykiuose vyraus siekis riboti viena kitos galią, kuriuo pasinaudodama Rusija bandytų paversti Vidurio ir Rytų Europos regioną savo geopolitinių kombinacijų arena.

Todėl kyla klausimas: kokio pobūdžio regioninis aljansas yra optimaliausias Lietuvai, siekiančiai atsverti globalių geopolitinių pokyčių neigiamą įtaką nacionaliniam saugumui? Dar XX a. dešimto dešimtmečio pirmojoje pusėje, Lietuvai pradėjus integracijos į euroatlantinę erdvę procesą, egzistavo du keliai, kuriais eidama Lietuva galėjo bandyti glaudžiau susisieti su Vakarų saugumo struktūromis – per Lenkiją arba per Šiaurės šalis. Panašią dilemą reikia spręsti ir šiuo metu.

Lietuva, sudarydama geopolitinį aljansą su kai kuriomis Šiaurės šalimis, pretenduotų į Šiaurės Europos, Vidurio Europos ir Rytų Europos geopolitinės sąsajos funkciją. Toks pasirinkimas galėtų sudaryti sąlygas Lietuvai integruotis į Europos Sąjungos ekonominį branduolį, tačiau kartu padidintų valstybės priklausomybę nuo Šiaurės šalių užsienio politikos. Šiaurės šalis Rytų Pabaltijo valstybių saugumo klausimus mato tik bendros politikos Rusijos atžvilgiu kontekste. O Rusija gana teigiamai žvelgia į galimus Rytų Pabaltijo valstybių kooperacijos su Šiaurės šalimis projektus, kadangi tokio pobūdžio dariniai išlieka atviri Rusijos įtakai. Todėl Lietuvos orientacija į Šiaurės šalių geopolitinę erdvę sudarytų palankias sąlygas Rusijos geopolitiniam manevrams, galintiems grąžinti Lietuvą į „pilkąją“ saugumo zoną. Šiaurės šalių polinkis į neutralumą iš esmės nesuponuoja aktyvaus valstybių vaidmens „kietosios“ galios dimensijoje ir nesutampa su Lietuvos geostrateginiais interesais Rusijos atžvilgiu – siekio atsverti (ar susilpninti) Maskvos geopolitinės galios sklaidą Rytų Pabaltijyje.

Lenkija yra didžiausia ir struktūriškai galingiausia Vidurio Europos regiono valstybė, dėl savo geopolitinės padėties traukianti visų trijų didžiausių geopolitinių veikėjų dėmesį. Neįtraukus Lenkijos į geostrategines schemas, neįmanoma ES ir Rusijos, o kai kuriais atvejais JAV ir Rusijos ar JAV ir ES, santykių transformacija. Struktūrinės galios rodikliai suteikia Lenkijai galimybę vykdyti aktyvią užsienio politiką viso Vidurio ir Rytų Europos regiono mastu ir daryti įtaką net didesnių už save pačią valstybių geopolitiniam elgesiui.

Lietuvai svarbu toliau plėtoti strateginės partnerystės ryšius su Lenkija ir siekti suformuoti geopolitinį aljansą. Toks aljansas padėtų sustiprinti pagrindines Lietuvos pažeidžiamas pozicijas, kurios išliktų Lietuvai orientuojantis į Šiaurės šalių geopolitinę erdvę. Lenkijos ir Lietuvos geostrateginiai interesai (ypač Rusijos ir JAV atžvilgiu) iš esmės sutampa (kitaip negu Lietuvos ir Šiaurės šalių). Pabrėžtina ir tai, kad šis aljansas sustiprintų Lietuvos pozicijas būtent „kietosios“ galios sektoriuje.

Remdamasi strategine partneryste su Lenkija, Lietuva gali siekti efektyviau įgyvendinti savo interesus visais lygmenimis. Pirma, per Lenkiją būtų užtikrintas glaudus ryšys su JAV. Antra, Lenkija gali tapti Lietuvos interesų ES viduje advokate. Trečia, kartu su Lenkija būtų vykdoma aktyvi politika Ukrainos, Baltarusijos bei Kaliningrado srities atžvilgiu. Ketvirta, veikiant kartu su Lenkija būtų galima lengviau identifikuoti ir neutralizuoti kai kurias Rusijos keliamas grėsmes. Penkta, Len-

kija Lietuvai yra svarbi dėl energetikos – tik nutiesus elektros tinklą į Lenkiją Lietuva galėtų sujungti savo elektros tinklą sistemą su Vakarų Europos tinklais ir taip bent iš dalies sumažinti priklausomybę nuo Rusijos¹¹⁷.

Lenkijai strateginė partnerystė su Lietuva yra naudinga šiais aspektais. Pirma, Lietuva gali tapti efektyvia geopolitine jungtimi tarp Lenkijos, Latvijos ir Estijos, o eventualiai – ir Šiaurės šalių, t.y. ji galėtų tapti Lenkijos galios sklaidos kanalu Šiaurės kryptimi. Antra, santykiuose su Ukraina ir Baltarusija Lenkijai kai kuriais atvejais būtų palankiau veikti kartu su Lietuva (arba per Lietuvą, kaip tarpininkę) dėl Rytų Europos posovietinėse valstybėse istoriškai įsigalėjusio atsargumo bendraujant su Lenkija.

Žvelgiant per politinio autonomiškumo interesų prizmę, principinė Lietuvos nuostata dėl Lenkijos turėtų būti tokia: Lietuva stengtųsi derinti savo veiksmus su Lenkija, bet nesusitapatintų su ja ir nesistengtų išstirti Lenkijos įtakos erdvėje. Atvirkščiai, atlikdama specifines geopolitines funkcijas, Lietuva galėtų prilygti Lenkijai struktūrinės galios požiūriu tam tikrose srityse (pavyzdžiui, santykiuose su Baltarusija ir Ukraina) ir taip veikti Lenkijos geopolitinį elgesį sau naudinga linkme.

Globaliuoju lygmeniu, vyraujant JAV ir didžiųjų ES valstybių konkurencijai, Lietuvos ir Lenkijos geopolitinis aljansas galėtų sėkmingai atlikti moderatoriaus tarp JAV ir ES funkciją – derinant JAV ir ES valstybių politiką dėl Rytų Europos, informuojant apie galimas Rusijos geopolitines manipuliacijas. Taip Lietuva sustiprintų savo kaip „Rytų ekspertės“ pozicijas, o Lietuvos–Lenkijos ašis galėtų tapti bendros ES Rytų politikos pagrindine koordinatore. Tokių bendrų Lietuvos ir Lenkijos veiksmų programa padidintų Lietuvos reikšmę tiek JAV, tiek ES valstybių geostrateginiuose planuose, o tai kartu reikštų ir didesnes saugumo garantijas.

Taigi, jeigu Lietuvos ir Lenkijos geopolitinis aljansas pritrauktų didžiųjų geopolitinių veikėjų (JAV, didžiųjų žemyninių ES valstybių) dėmesį bei sugebėtų suderinti didžiųjų Vakarų valstybių politiką Rytų Europoje (Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos atžvilgiu), Lietuvai atsirastų galimybė sėkmingai įgyvendinti savo vietinius (regioninius) geopolitinius interesus: konstruoti Kaliningrado srities „įtraukimo“ į Europos Sąjungą mechanizmą, paversti Baltarusiją barjeru Rusijos galios sklaidai, stiprinti Ukrainos ryšius su JAV ir Europos Sąjunga.

Jeigu Lietuvai trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu bent iš dalies pavyktų įgyvendinti šiuos uždavinius, galima bus teigti, kad ji sugeba daryti įtaką išorinei aplinkai, bei tai, jog susidaro sąlygos Lietuvos regioninei lyderystei. Kita vertus, jei Lietuvai dėl nepalankios regioninės ir lokalios politinės situacijos sunkiai sektųsi pasiekti Lietuvos ir Lenkinos aljanso geopolitinę tikslą, matyt, reikėtų svarstyti alternatyvius geostrateginius projektus ir jų įgyvendinimo būdus bei priemones.

¹¹⁷ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 308.